

VŠĮ ARCHEOLOGIJOS CENTRAS

2016-2018 M. VEIKLOS METRAŠTIS. ARCHEOLOGINIAI PILIAKALNIŲ IR JŲ APLINKOS TYRIMAI.

TAURAGNAI-VILNIUS
2019

2016-2018 M. VEIKLOS METRAŠTIS.
ARCHEOLOGINIAI PILIAKALNIŲ
IR JŲ APLINKOS TYRIMAI.

Tekstų autoriai:
D. Baltramiejūnaitė, D. Kontrimas, J. Sadauskas, L. Tamulynas, M. Žėkaitė

Iliustracijų parengimas spaudai:
V. Balciukevičius, D. Baltramiejūnaitė, D. Kontrimas,

Maketavo:
V. Balciukevičius

Leidinį arba jo dalis rankraščio teisėmis draudžiama kopijuoti ir platinti spausdintoje formoje.
Visi legaliai atspausdinti egzemplioriai yra antspauduoti ir sunumeruoti.

© VšĮ Archeologijos centras, V. Balciukevičius, D. Baltramiejūnaitė, G. Grižas, D. Kontrimas,
A. Rusteikytė, J. Sadauskas, L. Tamulynas, V. Ziabreva, M. Žėkaitė

TURINYS

ĮVADAS	6
I. PILIAKALNIŲ IR JŲ APLINKOS TYRIMAI 2016-2018 m.	
 ALYTAUS R. SAVIV. Tamulynas L. Gerulių piliakalnio aplinka	8
 KAUNO R. SAVIV. Kontrimas D. Pakalniškių piliakalnis	16
 SKUODO R. SAVIV Sadauskas J. Apuolės piliakalnis ir aplinka	20
 ŠVENČIONIŲ R. SAVIV. Kontrimas D. Kačėniškės piliakalnio papėdė	28
 UTENOS R. SAVIV. Baltramiejūnaitė D. Tauragnų piliakalnio II papėdė	38
 VILNIAUS R. SAVIV. Kontrimas D. Naujosios Rėvos piliakalnio aplinka	42
 VILNIAUS M. SAVIV. Baltramiejūnaitė D. Gedimino kalno šlaitų tyrimai	50
 Žėkaitė M. Gedimino kalno aikštelės tyrimai	66

Šis leidinys skirtas VšĮ Archeologijos centras 2016–2018 m. vykdytų piliakalnių ir jų aplinkos archeologinių tyrimų rezultatų pristatymui. Leidinys proginis, skirtas parodai „Heritas 2019“.

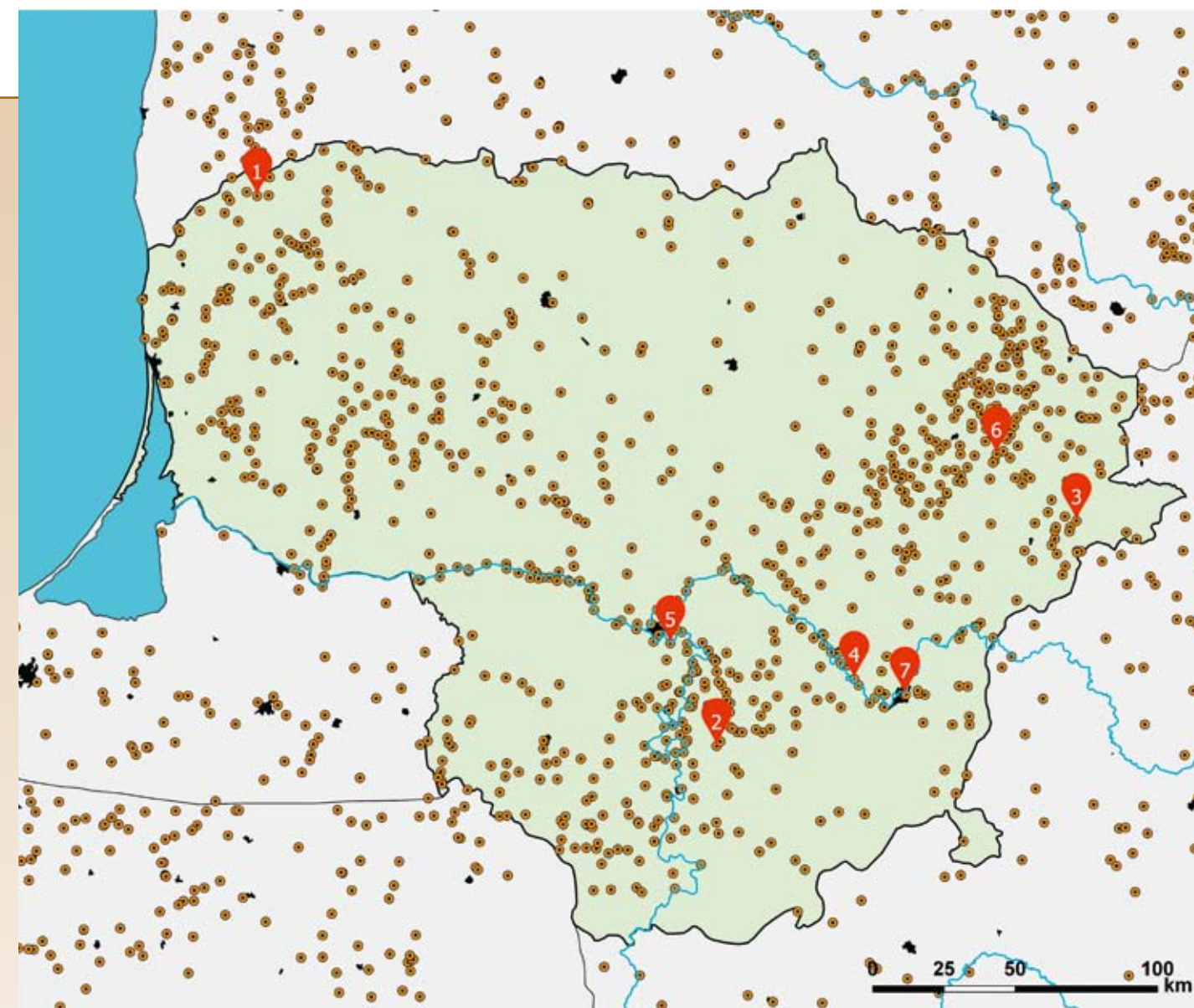
VšĮ Archeologijos centras veiklą pradėjo tik 2016 m. Per trejetą metų pavyko suburti archeologijos profesionalų komandą, 2016–2018 m. mūsų darbuotojai, vadovaujami Archeologijos centre dirbančių arba laisvai samdomų archeologų tyrinėjo 7 piliakalnius. Daugeliu atvejų tai buvo nedidelės apimties tyrimai, skirti piliakalnių pritaikymo lankymui projektams, tačiau teko ir didelių apimčių darbai, kaip dalyvavimas Gedimino kalno ŠV šlaito tvarkyboje bei dar kelių šlaitų avarinės grėsmės šalinimo darbuose. Jie savo apimtimis ir taikytais tyrimų metodais sijoja ir peržiūrint didelius kiekius grunto buvo tikras iššūkis komandai, su kuriuo sėkmingai susitvarkėme.

Archeologiniuose piliakalnių tyrimuose naudojome modernias fiksacijos priemones tam, kad preciziškai tiksliai užfiksuoti tyrimų vietas ir radinius, tačiau vien tik lauko tyrimais neapsiribojame. Beveik visuose objektuose paimti mėginiai laboratoriniams makrobotaniniams tyrimams, kuriuos atliko Vilniaus Universiteto tyrėjai, paimta mėginių ir datavimams C14 metodu, kurie šiuo metu dar neatlikti.

Leidinį rengė specialistai, ne vienus metus dirbantys archeologijos srityje, todėl tikimės, kad skelbiami tyrimų rezultatai bus įdomūs ir kolegoms archeologams, ir tiems, kas su archeologiniais tyrimais susiduria vykdydami savo kasdienį darbą, ir visiems, besidomintiems archeologija.

VšĮ Archeologijos centras
Direktorius

Linas Tamulynas

VšĮ Archeologijos centras 2016–2018 m. vykdyti piliakalnių ar jų aplinkos tyrimai

1 – Apuolės piliakalnis; 2 – Gerulių piliakalnis; 3 – Kačėniškės piliakalnis; 4 – Naujosios Rėvos piliakalnis;
5 – Pakalniškių piliakalnis; 6 – Tauragnų piliakalnis II; 7 – Gedimino kalno piliakalnis.

Taškais sužymėti piliakalniai db ProLiGIS 2018 m. duomenimis. Parengė L. Tamulynas.

Gerulių piliakalnio aplinkos tyrimai¹

1. Gerulių piliakalnis iš PV. L. Tamulyno nuotr.

¹ Gerulių piliakalnio (Alytaus r. sav.) aplinkos tyrimai vykdyti įgyvendinant projektą „0,4 kV OL L-100, L-300 iš Gr-405 rekonstarvimas į KL Mažiūnų k Alytaus r. sav.“ Tyrimų užsakovas – UAB „Statybų archeologija“, tyrimų vadovė – Viktorija Ziabreva. Tyrimų aprašymas parengtas pagal tyrimų ataskaitą (Ziabreva V. Gerulių piliakalnio su gyvenviete (22609) ir jo apsaugos nuo fizinio poveikio teritorijos, Alytaus r. sav., Butrimonių sen., Gerulių k. 2018 m. detaliųjų ir žvalgomųjų archeologinių tyrimų ataskaita. Klaipėda, 2018).

² BALČIŪNAS A., JENČIULYTĖ V. (sud.) Alytaus rajono piliakalniai. Alytus, 2013, p. 48-51.

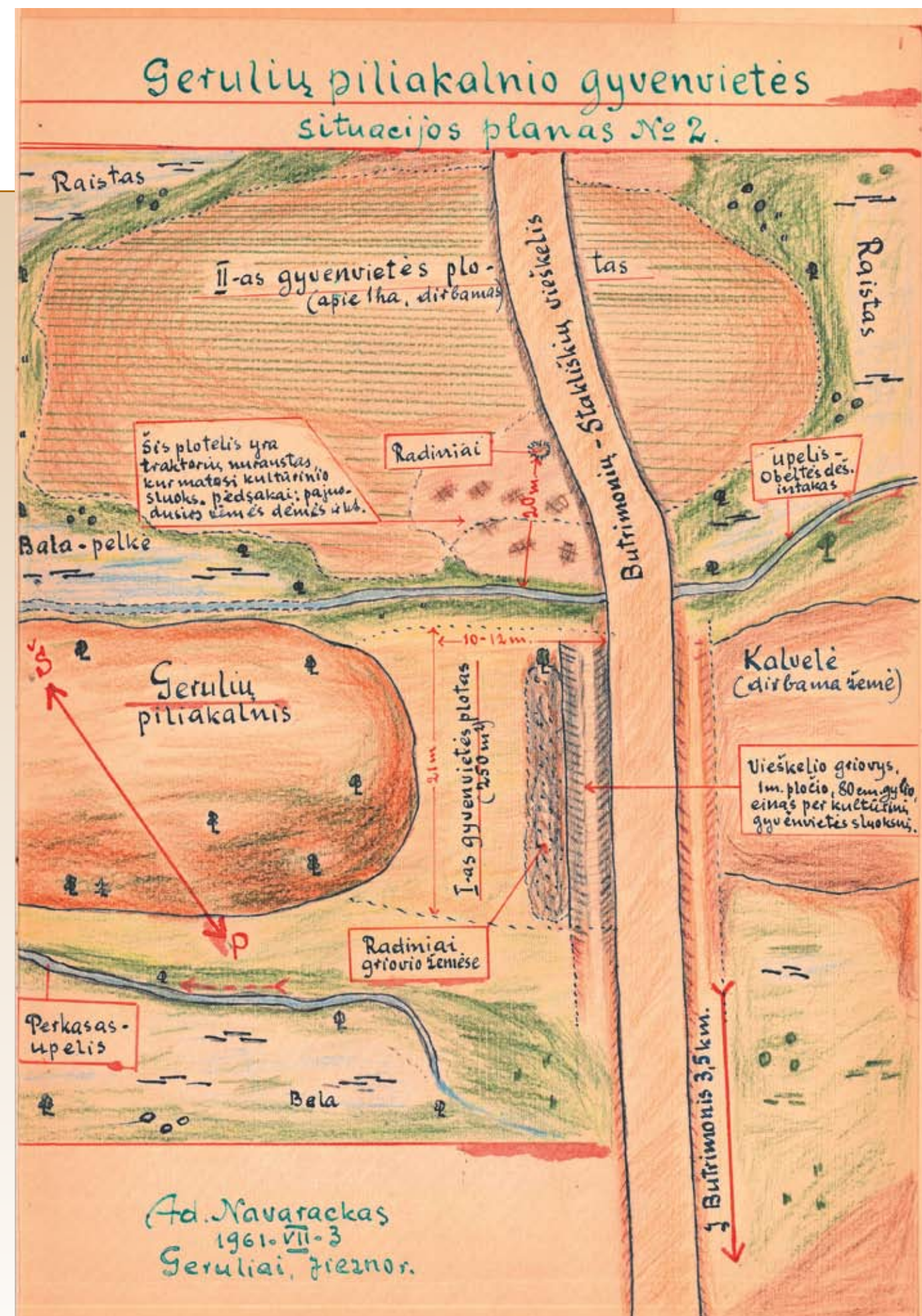
³ NAVARACKAS A. 1961. Archeologiniai radiniai Gerulių piliakalnio gyvenvietėje In: *Lenino keliu*. Jieznas. Spalio 4 d. Nr. 78 (1034), p. 3-4.

Gerulių piliakalnis (dar vadinamas Zamkaus vardu) įrengtas kalvoje tarp 2 bevardžių upelių. Jis yra šalia Butrimonių–Stakliškių žvyrkelio, ties Alytaus r. ir Prienų r. savivaldybių riba.²

Piliakalnio aikštelė ovali, pailga R–V kryptimi, 45x22 m dydžio. Pakraščiuose ji apjuosta 170 m ilgio, 1 (V–Š) – 4,5 m (R–P) aukščio, 10–16 m pločio pylimu. Šlaitai statūs, 12–13 m aukščio. Piliakalnis minimas ir Mastaltavičių vardu. 1961 m. Adolfas Navarackas inspektuodamas piliakalnį į ŠR ir PV nuo jo aptiko kultūrinį sluoksnį, kuriame rado lygios ir grublėtos keramikos, lankinė segė lenkta trikampė kojelė.³

Ankstesni archeologiniai tyrimai: 2006 m. Gerulių piliakalnio papėdėje, saugomoje senovės gyvenvietės teritorijoje ir šalia jos archeologinius tyrimus atliko Z. Baubonis. Ištirti šeši 2x2 m dydžio šurfai, viso 24 m² plotas. Pirmie-

ji penki šurfai ištirti į ŠV nuo piliakalnio, šalia kūdras. Juose paviršiuje užfiksuotas supiltinis dumblo sluoksnis. Jo storis buvo nuo kelių centimetrų šurfe 1 iki 60 cm šurfe 5. Po supiltiniu gruntu fiksuotas ankstesnis paviršius (velėna) ir povėlėninis sluoksnis, po kuriais rastas kultūrinis sluoksnis – šurvuose 1-3 – juoda žemė su angliukais be radinių, šurfe 4 – akmenų grindinio fragmentas su keliomis grublėtosios keramikos šukėmis. Tyrinėjant šurfus 1-5 nustatyta, kad piliakalnio papėdėje kultūrinis sluoksnis yra ir už saugomos teritorijos ribų, iškastos kūdras V pakrantėje. Šurfo 6 vieta parinkta šalia žvyrkelio, į PR nuo piliakalnio, kelininkų išvalytame kelio griovyje. Šio šurfo tyrimų metu jau jo paviršiuje buvo aptikta grublėtosios keramikos šukių bei gyvulių kaulų. Šurfe iki 0,30 m gylio fiksuoti buvusio XIX a. – XX a. pr. vieškelio pėdsakai, po

2. A. Navaracko 1961 m. sudarytas Gerulių piliakalnio situacijos planas iš archeologinio paminklo paso. Saugomas Kultūros paveldo centro archyve.

Gerulių piliakalnio aplinkos tyrimai

⁴ BAUBONIS, Z., FEDIAJEVAS, O. Gerulių piliakalnio papėdės gyvenvietė. In: *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 2006 metais*. Vilnius. 2007, p. 55-57.

šiuo sluoksniu aptiktas 120-140 cm storio sodriai juodos žemės kultūrinis sluoksnis su degėsiais, kaulais bei keramika. Čia buvusį kultūrinio sluoksnio intensyvumą atspindi radiniai – 4 m² plote rasti 182 grublėtosios keramikos fragmentai. Tyrimų metu aptiktas kultūrinis sluoksnis datuotas I tūkst. antra puse⁴. Kasant griovį, dalis sluoksnio sunaikinta.

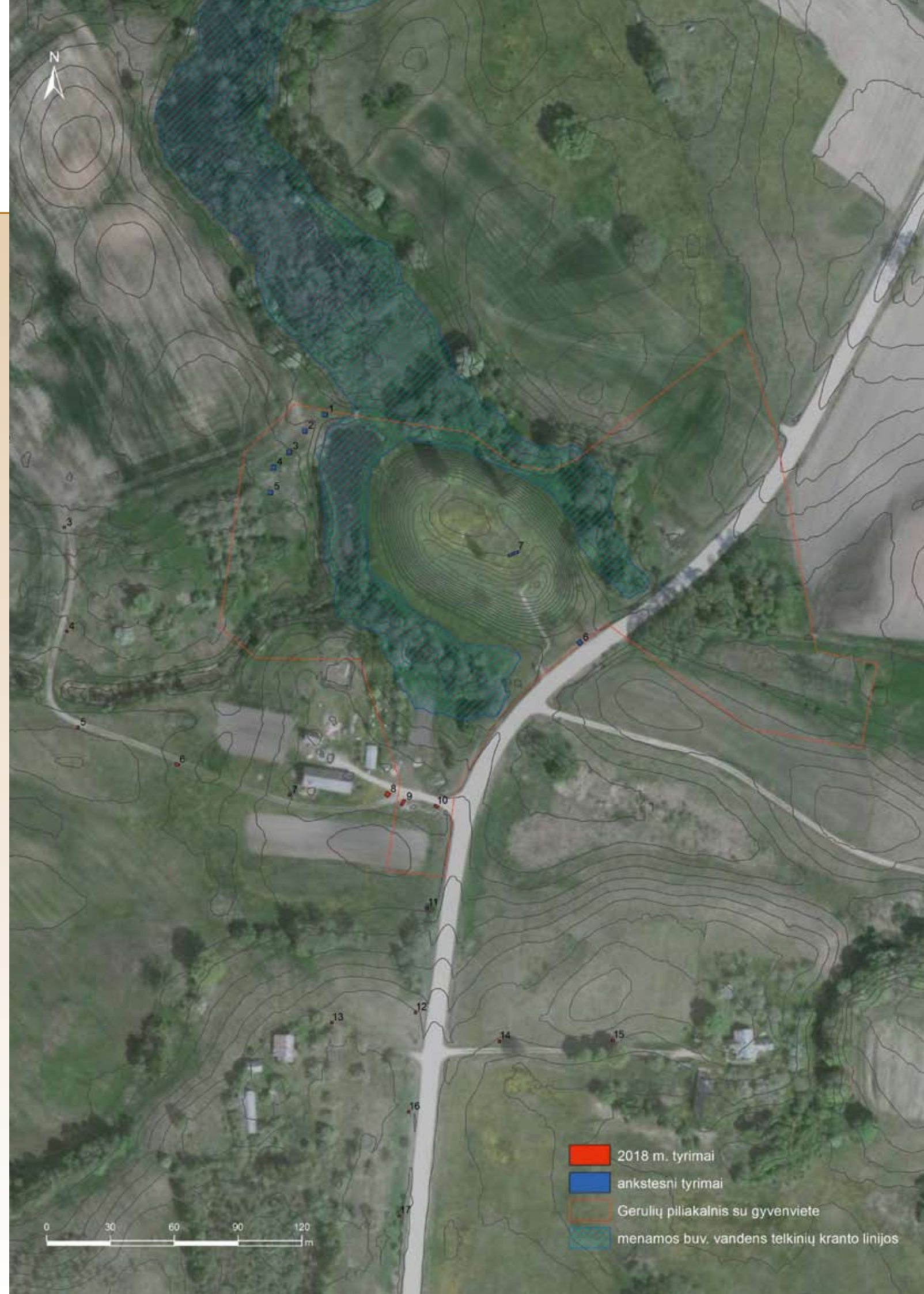
2007 m. įgyvendinant piliakalnio sutvarkymo ir pritaikymo lankymui projektą O. Fediajevas pratęsė saugomos Gerulių piliakalnio ir senovės gyvenvietės teritorijos archeologinius tyrimus. Tvarkymo darbai pradėti piliakalnio aikštelėje, kur reikėjo užpilti I pasaulinio karo laikų apka-

sų griovį ir duobes. Griovyje padarytas 1x5 m dydžio pjūvis (pavadintas perkasa 7), iki žemio ištirtas 5m² plotas. Pjūvyje aptiktas 0,70-1,20 m storio kultūrinis sluoksnis, jame išskirti 2 horizontai – 20-80 cm storio, su įvairia keramika, I tūkst. datuojamas viršutinis horizontas bei apatinis 25-40 cm storio horizontas, kuriame aptikti tik gyvulių kaulai. Pastarasis horizontas susidarė ne vėliau kaip I tūkst. pr. Abu horizontai permaišyti kasant apkasus. Viršutiniame aptikta 13 ankstyvosios ir vėlyvosios grublėtosios keramikos bei keramikos lygiu paviršiumi šukių, taip pat vienas molio tinko gabalėlis. Prie ankstyvosios, III–IV a. datuojamos, keramikos priskirtos šukės, kurių grublėtumas išgautas skysta molio mase, po grublėtumu ir vidinėje dalyje išlikęs brūkšniavimas. Vėlyvajai, V–VIII a. grublėtajai keramikai, priklausė indų, kurių grublėtumas pasižymi sausa molio mase, šukės. Tvarkant kelio griovį aptikta 11 šukių, iš jų 6 įrašytos į radinių sąrašą. Taip pat aptiktas kultūrinis sluoksnis su vėlyvąja grublėtąja keramika ariamame lauke už saugomos teritorijos ribų, apie 120 m į P nuo piliakalnio. Iš viso piliakalnio tvarkymo darbų metu archeologiniai žvalgymai vykdyti apie 1200

3. A. Navaracko 1961 m. rasta segė lenkta trikampėje kojele, datuojama V–VI a. G. Grižo nuotr.

4. Gerulių piliakalnio ir aplinkos archeologinių tyrimų situacijos planas. Sudarė D. Kontrimas.

Gerulių piliakalnio aplinkos tyrimai

⁵ FEDIAJEVAS, O. *Gerulių piliakalnio su senovės gyvenvietės (A75K2P), Alytaus r., 2007 m. archeologinių žvalgomųjų tyrinėjimų ataskaita*. Vilnius, 2008.

m², už saugomos teritorijos ribų išžvalgytas apie 1000 m² plotas.⁵

2018 m. tyrimai vykdyti suprojektuoto kabelio tranšėjos vietoje. Tyrimų tikslas – užfiksuoti išlikusių kultūrinių sluoksnių stratigrafiją, surinkti archeologinius radinius, parengti archeologines paveldosaugines rekomendacijas tolesniems elektros trasos klojimo darbams

Saugomoje teritorijoje kabelis suprojektuota kloti uždaro prastūmimo būdu (numatytas projektinis kabelio gylis 1,20 m), iškasant prieduobes. Į saugomą Gerulių piliakalnio su gyvenvietės teritoriją pateko tik apie 31 m ilgio elektros kabelio. Prieduobių vietose ištirti šur-

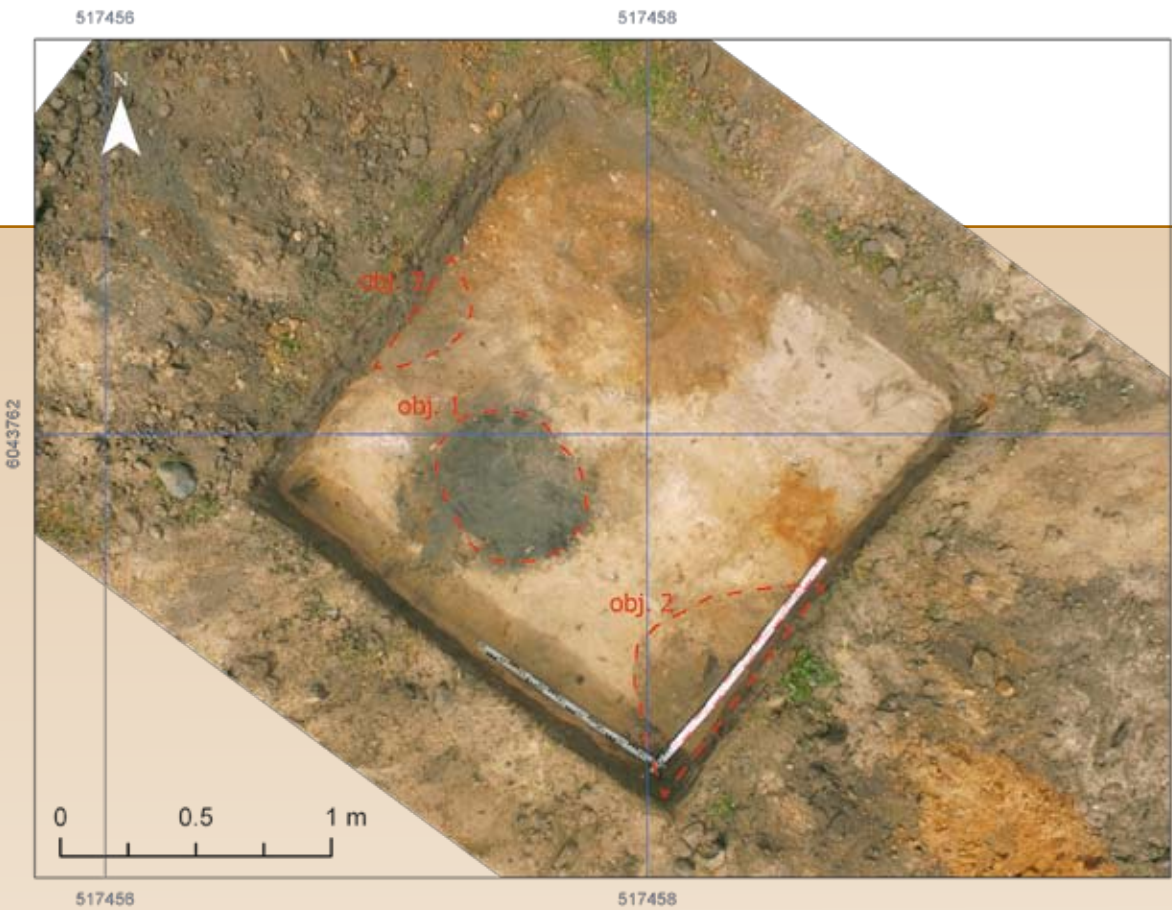
fai Nr. 8-10, ištiriant iki žemio 9 m² plotą. Į piliakalnio apsaugos nuo fizinio poveikio pozonį pateko apie 961 m ilgio elektros kabelio trasa. Šioje zonoje atlikti žvalgomieji archeologiniai tyrimai kasant šurfus kas 50 m. Viso iki žemio ištirti penkiolika 1x1m ir vienas 1x2 m dydžio šurfų (17 m²).

Archeologiškai vertingas kultūrinis sluoksnis aptiktas šurfuose Nr. 6 ir Nr. 8.

Šurfas Nr. 6 (1x2 m, centro X=6043775,41; Y=517360,18; Habs=104,46 m.) buvo išmatuotas 1x1 m dydžio, tačiau, 50-53 cm gylyje aptikus kultūrinį sluoksnį, buvo nuspręsta jį praplatinti per 1 m į ŠV pusę. Pradėjus tyrimus ir nuėmus 5-11 cm storio paviršiaus velėnos sluoksnį, fiksuotas 16-27 cm storio rudos spalvos grunto su žvyru sluoksnis, po kuriuo aptiktas 20-28 cm storio maišytas rudos ir juodos spalvos sluoksnis. 50-53 cm gylyje fiksuotas kultūrinis sluoksnis, kuris tęsėsi iki 0,90-1,00 m gylgio. Sluoksnis su pavieniais angliukais bei keletu gyvulių kaulų fragmentų ir siejamas su proistorinės sodybviestės kultūriniu sluoksniu. Įžemis (rusvas molis) pasiektas 1 m gylyje. Praplatintoje šurfo dalyje, ~1 m gylyje, kv. AC-1-2, fiksuota 17 įvairaus dydžio akmenų. Akmenų struktūros nuspręsta neardyti. Per visą kultūrinio sluoksnio plotą buvo aptikta smulkių medžio anglių, 8 vnt. gyvulių kaulų 1 molio tinko gabalėlis, 1 plokščias akmuo, 1 perdegęs akmuo.

5. Šurfas Nr. 6 pasiekus įžemį. V. Ziabrevos nuotr.

6. Šurfe Nr. 8 atidengti objektai. L. Tamulyno nuotr.

Šurfas Nr. 8 (2x2m, centro koordinatės LKS-94: Y=517457.87, X=60043761.98, Z=107.65). Po 5-10 cm storio velėnos sluoksniu fiksuotas 15-35 cm storio rusvo žvyringo grunto sluoksnis. Arčiau V šurfo kampo, 0,45 m gylyje, kv. AB-1-2, atsidengė 79x94 cm dydžio duobės (toliau – Objektas Nr. 1) žymės P šurfo kampe ir dalyje PR sienelėje, kv. D1, tame pačiame gylyje, pradėjo ryškėti dalis antrosios, 40x90 cm dydžio dėmės (toliau – Objektas Nr. 2). Trečioji dėmė 30x70 cm dydžio (toliau – Objektas Nr. 3) fiksuota į ŠV pusę nuo Objekto Nr. 1 ir įeinanti į šurfo ŠV sienelę. Objektas Nr. 3 fiksuotas kv. A2-3, 0,25–0,3 m gylyje. Likusiame šurfo plote fiksuoti įvairaus atspalvio smėlio sluoksniai.

Tiriant objektą Nr. 1 buvo rasta 11 vnt. gyvulių kaulų ir 11 vnt. grublėtosios keramikos fragmentų. Iš šio objekto buvo paimtas mėginys makrobotaniniams tyrimams. Jis ištirtas Vilniaus universiteto Bioarcheologijos tyrimų centro Archeobotanikos laboratorijoje. Tyrimus

Rūšis	Kiekis
Kultivuojami augalai	
<i>Hordeum vulgare</i> L. (Paprastasis miežis) grūdas	5
<i>Panicum miliaceum</i> L. (Tikroji sora) grūdas	1
<i>Secale cereale</i> L. (Sėjamas rugys) grūdas	2
<i>Triticum dicoccum/spelta</i> L. (Kvietys dvigrūdis/spelta) grūdas	2
Laukiniai augalai	
<i>Brassica</i> sp. L. (Bastučio gentis) sėkla	1
<i>Chenopodium</i> sp. L. (Balanda) sėkla	4
<i>Fabaceae</i> (Pupinių šeimos) sėkla	1
<i>Trifolium</i> sp. L. (Dobilo gentis) sėkla	2

7. Šurfe Nr. 8 objekte Nr. 1 aptiktų sėklų rūšinė priklausomybė. Sudarė A. Rusteikytė.

vykdžiusi A. Rusteikytė grunto mėginyje aptiko ir identifikavo 18 kultivuojamų ir nekultivuojamų augalų sėklų.

8. Šurfe Nr. 8 objekte Nr. 2 aptikta grublėtoji keramika. D. Kontrimo nuotr.

Objektas Nr. 1 pagal jame rastą grublėtą keramiką datuojamams III–VII a.

Preparuojant Objektą Nr. 2 buvo aptiktas grublėtosios keramikos lizdas, jame fiksuoti 22 vnt. grublėtosios kramikos fragmentų bei 3 vnt. molio tinko gabalėlių.

TYRIMŲ APIBENDRINIMAI IR IŠVADOS

2018 m. Gerulių piliakalnio su gyvenvietės saugomoje teritorijoje ir šalia jos detaliais tyrimais buvo ištirti 3 šurfai (Nr. 8–10) prieduobių vietose, bendras 9 m² plotas. Šurfuose Nr. 8–9 rasta grublėtosios keramikos bei gyvulių kaulų fragmentų. Atlikus detaliuosius tyrimus, pasiūlyta išplėsti Gerulių piliakalnio ir senovės gyvenvietės saugomos teritorijos ribas, kadangi tirtasis šurfas Nr. 8 į saugomą teritoriją nepatenka, tačiau jame buvo aptiktas vertingas kultūrinis sluoksnis su radiniais. Pagal aptiktą grublėtą ke-

ramiką spėjamas šioje vietoje buvus sodybvieta, datuojamą III–VIII a.

Piliakalnio apsaugos zonoje ištirta 16 šurfų, viso 17 m² plotas.

Šurfe Nr. 6 fiksuotas 40–50 cm storio kultūrinis sluoksnis su pavieniais angliukais bei keletu keramikos ir gyvulių kaulų fragmentų – spėjama senovės sodybvieta.

Remiantis tyrimais pasiūlyta leisti žemės kasimo darbus be tolesnių tyrimų, išskyrus:

- naujai atrastos senovės sodybvieta teritorijoje (Šurfo Nr. 6 aplinkoje);
- siūlomos išplėsti piliakalnio gyvenvietės teritorijoje (Šurfų Nr. 8, 9, 10 aplinkoje). Čia tolesni kasimo darbai galimi tik ištirtose vietose.

Rekomenduota, kad ateityje, piliakalnyje ir jo apsaugos zonoje bei naujai atrastos sodybvieta aplinkoje prieš vykdant bet kokius žemės kasimo darbus būtina atlikti archeologinius tyrimus.

9. Šurfe nr. 8 objekte Nr. 2 aptikta grublėtoji keramika. D. Kontrimo nuotr.

Gerulių piliakalnio aplinkos tyrimai

Hordeum vulgare L.
(Paprastasis miežis) grūdas.

Triticum dicoccum/spelta L.
(Kvietys dvigrūdis/spelta) grūdas.

Secale cereale L.
(Sėjamasis rugys) grūdas.

Panicum miliaceum L.
(Tikroji sora) grūdas.

10. Šurfe Nr. 8 objekte Nr. 1 aptikti grūdai. Identifikavo ir fotografavo A. Rusteikytė.

Pakalniškių piliakalnio tyrimai

1. Pakalniškių piliakalnis iš PV pusės. D. Kontrimo nuotr.

¹ Lietuvos piliakalniai, Pakalniškiai, http://www.piliakalniai.lt/piliakalnis.php?piliakalnis_id=170 (2018.07.17)

Pakalniškių piliakalnis įrengtas Nemuno kairiojo kranto (dabar Kauno marių) aukštutinės terasos šlaite. Aikštelė keturkampė, pailga PV-ŠR kryptimi, 36x22 m dydžio. Jos PV krašte supiltas 2 m aukščio, 14,5 m pločio pylimas, už kurio iškastas 40 m ilgio, 17 m pločio, 2 m gylio griovys. ŠR šlaite, 3 m žemiau aikštelės yra 2 m pločio terasa. Šlaitai statūs, iki 25–27 m aukščio. Į PV nuo piliakalnio griovio įrengtas priešpilis. Jo aikštelė ovali, pailga Š-P kryptimi, 4x3 m dydžio, iš visų pusių apjuosta 2 m aukščio, 8 m pločio pylimu, kurio išoriniai šlaitai – 4 m aukščio. V pylimo šone yra įvažiavimas. ŠR piliakalnio šlaitas griūva į Kauno marias, aikštelė ir pylimo ŠV galas apardyti I Pasaulinio karo apkasų. Piliakalnis apaugęs lapuočiais, priešpilis dirvonuoja. Į Š ir V nuo piliakalnio 1 ha plote yra papėdės gyvenvietė, kurioje rasta lygios ir žiastos keramikos, gyvulių kaulų (Š dalis užlieta Kauno marių). 1 km į Š nuo piliakalnio buvo II tūkst. pradžios – XV a. senkapis, tyrinėtas 1913 m. (užlietas Kauno marių). Piliakalnis datuojamas I tūkst. – II tūkst. pradžia.¹

Į R nuo piliakalnio yra užakusių bevardžio upelio žiočių vieta. Panaši vieta matoma ir į V

nuo piliakalnio, ties V teritorijos riba.

Pirmą kartą platesnių apimčių archeologinius tyrimus piliakalnio aplinkoje 2006 m. atliko Z. Baubonis. Tyrimų metu ištirtas bendras 53,75 m² plotas, vizualiai žvalgyta apie 3 ha teritorija. Piliakalnio aikštelėje daryti 5 apkasų suformuotų pylimėlių pjūviai – nustatyta, kad aikštelėje kasant apkasus buvo suformuoti 30–70 cm aukščio pylimai. Kultūrinis sluoksnis po pylimais aikštelės centre siekia 20–25 cm. Kasant apkasus kultūrinis sluoksnis buvo apardytas. Apkasų pylimų grunte ir kultūriniame sluoksnyje aptikta molio tinko, gyvūnų kaulų bei smulkios lypdytos ir apžiestos keramikos. Priešpilio aplinkoje, aukštumose į PV ir V nuo jo, ištirtos 3 perkastos ir 10 šurfų. Perkasoje 1 aptiktas iki 35 cm storio kultūrinis sluoksnis su žiesta ir apžiesta keramika, molio tinku, degėsiais, rasta geležinio peilio dalis. Perkasoje 2 aptiktas iki 130 cm

2. Tyrimų vietos situacijos planas. D. Kontrimo brėž.

3. Gyvenvietės kultūrinis sluoksnis Šurfo 2 apatiniame horizonte. D. Kontrimo nuotr.

² BAUBONIS Z., Pakalniškių piliakalnio su priešpiliu (A336k) ir jo aplinkos 2006 m. žvalgomųjų archeologinių tyrinėjimų ataskaita, Vilnius, 2009, KPC PB, F. 39, ap. 1996, p. 12

storio maišytas sluoksnis su suardyto kultūrinio sluoksnio liekanomis. Perkasoje 3 ir visuose šurfuose archeologiškai vertingų objektų neaptikta. Vizualiai žvalgyta šiaurinio piliakalnio šlaito pašlaitė jo tvirtinimo darbų metu – jokių archeologiškai vertingų radinių neaptikta. Piliakalnio aikštelėje rasta archeologinė medžiaga pernelyg fragmentiška ir sunkiai datuojama. Perkasose 1 ir 2 surinkti radiniai datuoti II tūkstantmečio pirmąja puse.²

2018 m. Pakalniškių piliakalnio su priešpiliu ir gyvenvietėje (23731) teritorijoje suprojektuotų statinių vietose (naujų suoliukų, informacinių stendų, rodyklių, ženklų, riboženklų, atitvaro vetose) buvo ištirtas bendras 46,2 m² plotas (18 šurfų ir 2 perkastos). Archeologinių žvalgymų metu įrengiamų takų, apžvalgos aikštelių vietose žvalgytas 650 m² plotas.

Gyvenvietės kultūrinis sluoksnis fiksuotas tik greta priešpilio tirtame šurfe 2.

Šurfo V dalyje 35–40 cm gylyje nuo esamo paviršiaus (71,0 m aukštyje), po 10–15 cm storio velėna ir 25–30 cm storio rusvo smėlio

sluoksniu, fiksuotas 5 cm storio juodo smėlio sluoksnelis su medžio anglimi. Po šiuo sluoksniu fiksuotas 40–50 cm storio pilkšvo smėlio sluoksnis su pavieniais medžio anglies gabaliukais, dviem smulkiais degintiniais kaulais (taip pat rasta viena itin smulki lipdyto puodo šukė ir smulki titnago nuoskala). Šis sluoksnis interpretuotas kaip deliuvinis. 85–100 cm gylyje nuo esamo paviršiaus (70,45–70,55 m aukštyje)

4. Žvalgymų metu aptikta tinago nuoskala. D. Kontrimo nuotr.

Pakalniškių piliakalnio tyrimai

fiksuotas 5–20 cm storio juodo degėsingo smėlio sluoksnis su keliais nedideliais rieduliais. Šis sluoksnis – tai piliakalnio gyvenvietės kultūrinis sluoksnis, tačiau jokių radinių jame neaptikta, todėl datavimui nepakanka duomenų. Sluoksnis žemėja ir storėja R-V kryptimi. Įžemis – gelsvas smulkus smėlis pasiektas 100–125 cm gylyje nuo esamo paviršiaus. Rasta lipdyto puodo šukė galimai gali būti puodo brūkšniuotu paviršiumi, tačiau fragmentas yra itin smulkus. Aptikti du

tims. Piliakalnio aikštelėje tirtose perkasoje 2 archeologiškai vertingas kultūrinis sluoksnis neišlikęs – tirta vieta stipriai paveikta medžių šaknų bei žmogaus veiklos XX a. – įrengiant apkasus I Pasaulinio karo metu, įrengiant esamus suolus, lauzavietę. Į R nuo piliakalnio tirtuose šurfuose 12–18 archeologiškai vertingas kultūrinis sluoksnis taip pat nesusiformavęs arba neišlikęs – čia taip pat fiksuoti buv. upelio vieta arba piltiniai XX a. sluoksniai, susiforma-

5. Žvalgymų metu aptikta lipdyto puodo šukė. D. Kontrimo nuotr.

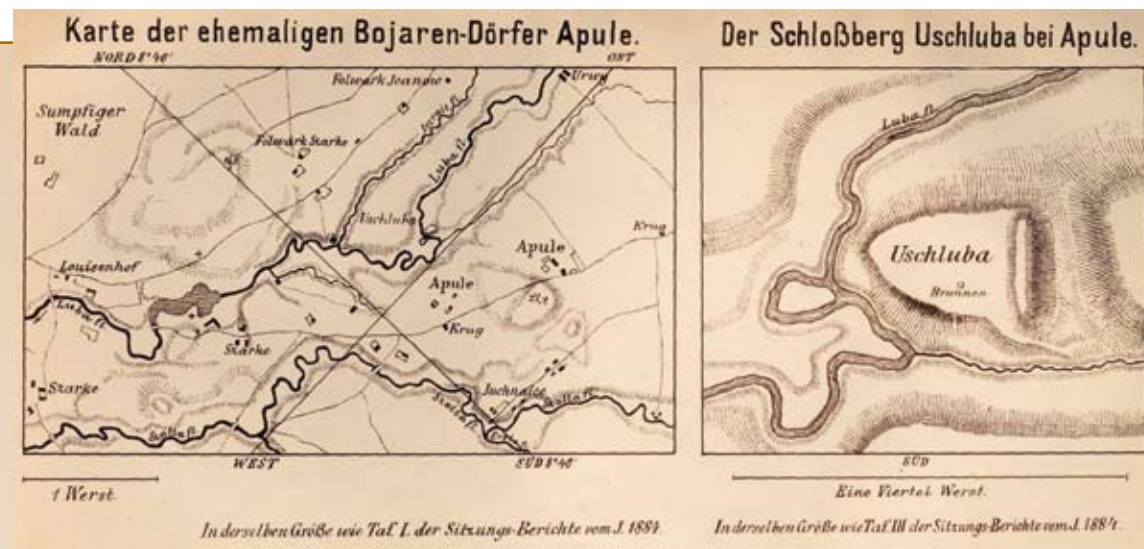
degintinių kaulų fragmentai yra per smulkūs, kad galima būtų nustatyti, ar tai žmogaus, ar gyvūno kaulai. Titnago nuoskala gali būti datuojama tiek bronzos, tiek akmens a.

Greta piliakalnio priešpilio tirtose perkasoje 1 ir šurfuose 1 ir 3–5 archeologiškai vertingas kultūrinis sluoksnis nesusiformavęs arba neišlikęs. Perkasoje 1 fiksuoti 5 įgilinti objektai yra arba vėlyvi (XX a.) arba natūralios kilmės. Buv. upelio žiočių vietoje tirtuose šurfuose 7 ir 8 archeologiškai vertingas kultūrinis sluoksnis nesusiformavęs – čia fiksuoti grunto sluoksniai susiformavę užankant buv. upelio žio-

vę įrengiant prūdą, lyginant buvusį paviršių, įrengiant dirbtinę terasą.

Archeologinių žvalgymų metu jokių archeologiškai vertingų objektų, struktūrų neaptikta. Įžemis-gelsvas smėlis fiksuotas tik ties piliakalnio P pylimo PV dalimi (iškart po 10–15 cm storio dirvožemiu), likusiose žvalgytose vietose fiksuotas arba storas dirvožemio sluoksnis arba deliuviniai sluoksniai. Aptikti archeologiškai vertingi radiniai dėl fragmentiškumo turi pakankamai plačias chronologines ribas: keturios titnago nuoskalos datuojamos akmens a.–bronzos a., lipdyto puodo šukė – IX–XII a.

Apuolės piliakalnio ir jo aplinkos tyrimai

1. J. Dioringo 1884 m. publikuotas Apuolės piliakalnio ir apylinkių situacijos planas.

¹ VASILIAUSKAS E. Julijus Dioringas – XIX amžiaus Šiaurės Lietuvos tyrėjas in: Archaeologia Lituana. 14. Vilnius, 2013, p. 129-156. https://www.academia.edu/38699346/Julijus_Dioringas_XIX_amžiaus_Siaures_Lietuvos_tyrėjas.

Apuolė – seniausia rašytiniuose šaltiniuose minima Lietuvos vietovė. IX a. aštuntame deš. Bremeno ir Hamburgo arkivyskupo Rimberto parašytoje kronikoje „Vita sancti Anskarii per s. Rimbertum“, kurioje pateikiami jo pirmtako šv. Ansgaro gyvenimo epizodai, minima, kad apie 853/854 m. švedų karalius Olafas užpuolė kuršius (chori). Neatmestina prielaida, kad šiame žygyje dalyvavo ir šv. Ansgaras. Kronikoje minima, kad 15 tūkst. kuršių užsidarė pilyje Apulia

8-ioms dienoms, o vėliau su švedais susitarė dėl apsiausties nutraukimo, sumokėdami jiems išpirką.

Apuolės pilies vieta susidomėta XIX a. Kuršo literatūros ir meno draugijos narys, dailininkas ir menotyrininkas J. Dioringas iškėlė versiją, kad tai galėjęs būti vienas iš Griežės piliakalnių, mat Griežė (dab. Mažeikių r.) kitaip vadinta Anapolė (Anapol). Tačiau ši versija buvo sukritikuota ir J. Dioringas sumastė, kad kuršių Apulia buvusi Apule kaimo apylinkėse netoli Skoudo. 1887 m. aplankę šią vietovę kartu su pastoriumi J. Lyventaliu ir iš Peterburgo atvykusiu etnografu E. Volteriu, tyrėjai nusprendė, kad 854 m. švedų pul-ta kuršių pilis buvusi būtent šioje vietoje. Beje, tuomet Apuolės kalnu vadinta aukšta kalva, o šiandien Apuolės piliakalniu vadinamas įtvirtinimas vadintas Užluobės piliakalniu. Išsamiai J. Dioringo pastangas lokalizuoti kuršių pilį Apulia straipsnyje yra pristatęs archeologas dr. E. Vasiliauskas.¹

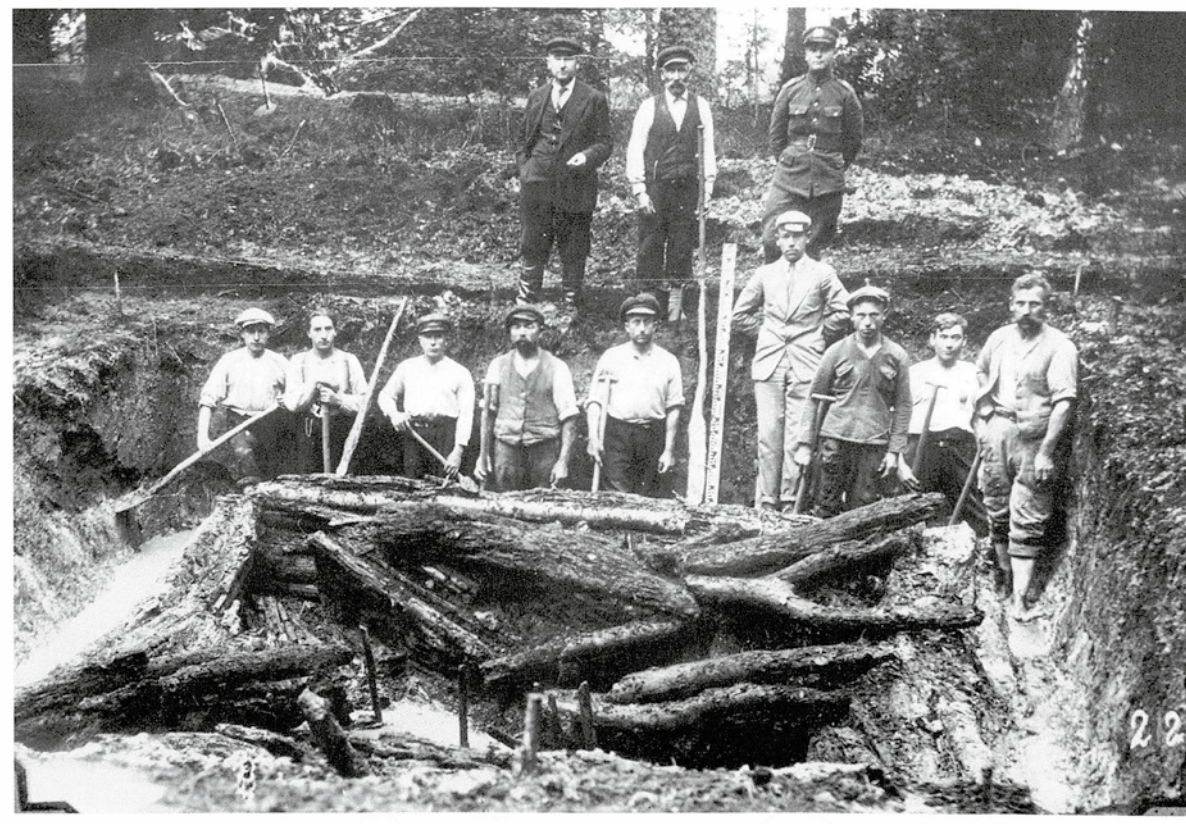

2. Apuolės piliakalnis iš paukščio skrydžio. L. Tamulyno nuotr.

3. Tyrimų vietos situacinis planas. D. Kontrimo brėž.

Apuolės piliakalnio ir jo aplinkos tyrimai

4. 1931 m. V. Nagevičiaus archeologinių tyrimų metu aptikto šulinio-rezervuaro nuotrauka.

² Lietuvos piliakalniai, Apuolė, http://www.piliakalniai.lt/piliakalnis.php?piliakalnis_id=472 (2018.10.07).

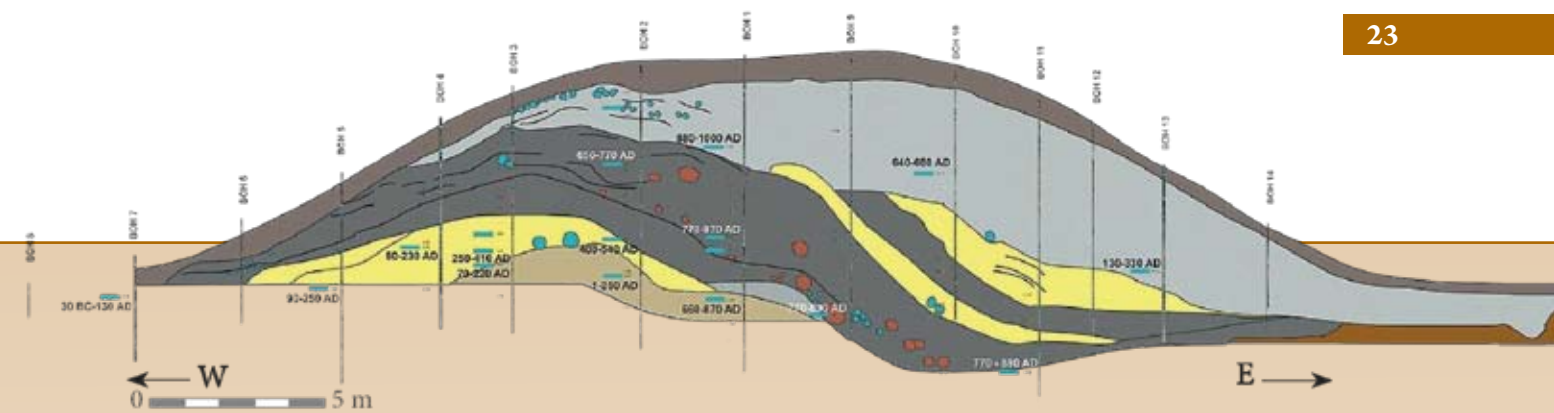
Apuolės piliakalnis įrengtas Luobos kairiojo kranto kyšulyje, santakoje su Brukiu, jo dešiniajame krante. Aikštelė netaisyklingo keturkampio formos, pailga R-V kryptimi, 100x80 m dydžio. Iš visų pusių ji buvusi apjuosta pylimu, kuris geriausiai išliko R ir P pusėse apie 160 m ilgyje. R pusėje supiltas 75 m ilgio, 8 m aukščio, 38 m pločio pylimas, kurio žemėjantis P kraštas juosia aikštelę iš P. Čia jis yra 1,5 m aukščio ir 16 m pločio. PR pylimo kampe buvęs įvažiavimas į aikštelę. Į R nuo R pylimo iškastas 10 m pločio, 3 m gylgio griovys, už kurio yra priešpilis. Priešpilis trapecijos formos, orientuotas R-V kryptimi, 24 m ilgio, 40 m pločio V ir 60 m pločio R. Jo R pusėje supiltas 1 m aukščio, 6 m pločio pylimas, už kurio iškastas 4,5 m pločio, 0,3 m gylgio griovys (Š dalyje virtęs griova). Piliakalnio šlaitai į upelius statūs, 9–10 m aukščio. V ir Š šlaitai su čia buvusiu pylimu

nuplauti. Pylimas apardytas XVII a. jame įrengus kapines. Piliakalnis apaugęs retais lapuočiais medžiais (daugiausia ąžuolais).

Į R ir P nuo piliakalnio, 6 ha plote yra išlikęs senosios gyvenvietės kultūrinis sluoksnis (tyrinėta 1931 m.), kuriame rasta lygios keramikos, molio tinko, šlako. 300 m į Š, Luobos dešiniajame krante yra II–XIII a. senkapis (tyrinėtas 1931, 2001 m.)²

ANKSTESNI TYRIMAI

Apuolės piliakalnis tyrinėtas 1928–1932 m. (1928–1930 m. – E. Volteris, 1931 m. – B. Nermanas, 1931–1932 m. – V. Nagevičius). Iš viso ištirtas 1561 m² bendras plotas: padarytas R pylimo pjūvis, užfiksuoti šio pylimo R galo sluoksniai, ištirtas įvažiavimas į aikštelę PR pylime, 4 vietose kasinėta aikštelė. Nustatyta, kad pylimas

5. 1931 m. piliakalnio rytinio pylimo pjūvis su 2014 m. gręžinių ir radiokarboninių datų vietomis. Iš Zabiela G., Ibsen T. 2015.

supiltas per 4 kartus. Pirmasis pylimas supiltas pirmaisiais amžiais po Kr. R pusėje jis buvo 1,5 m aukščio, 6 m pločio, supiltas iš priemolio. Gruntas pylimui imtas iš išorėje iškasto 2 m gylgio, 14 m pločio griovio, kuriame būta vandens. Šis pylimas apjuosė visą aikštelę, buvo 1 m aukščio ir 4 m pločio. PR dalyje jame buvo paliktas 3,5 m pločio tarpas įvažiavimui į aikštelę. Čia įrengti vartai, kuriuos pylimo šonuose laikė po 4 stulpus. Pylimo viršuje ir vidinėje pusėje iš 20–30 cm skersmens stulpų įrengta užtvara, išorinė pusė sutvirtinta iki 15 cm skersmens akmenimis. XIII a. pylimas paaukštintas iki dabartinės išvaizdos jo išorinėje pusėje užpilant griovį ir supilant iki 4 m storio pilko priesmėlio sluoksnį. Pylimo viršus išgrįstas akmenimis. Čia, matyt, stovėjo jau rentinės konstrukcijos gynybinė siena. Tuo metu aikštelėje įrengtas medinis šulinys-vandens rezervuaras. Jo 4,5x4 m dydžio rentinys buvo sudėtas iš 12–20 cm storio beržinių ir uosinių rąstų.

Piliakalnio aikštelė buvo padrikai užstatyta pastatais. Iki 50 cm storio I–XIII a. kultūriniame sluoksnyje aptikta įvairių radinių. Tai geležiniai: įmoviniai ir įtveriamasis ietigaliai, peiliai, ylos, skiltuvai, smeigtukai, pentinai, žaslai, pasaginė segė, kirvio fragmentas; žalvariniai: smeigtukai, įvijos, apyrankės dalis, pasaginė segė; akmeniniai: galastuvai, verpstukai; moliniai: audimo staklių svoreliai, tinklų pasvarai, verpstukai; mediniai: mentė, samtis; gintarinis verpstukas, lygi, grublėta ir žiesta keramika, suanglėję grūdai, gyvulių kaulai.³

1996 m. piliakalnio aplinkoje žvalgomojusius tyrimus atliko R. Jarockis (piliakalnio aplinkoje daryti gręžiniai). Nustatyta, kad į PV-P ir PR nuo piliakalnio buvęs kultūrinis sluoksnis yra praktiškai visai sunaikintas arimo. Į P nuo piliakalnio, žemesnėse vietose, kultūrinio sluoksnio likučiai siekia iki 35 cm storio. Į R nuo piliakalnio esančios gyvenvietės dalies kultūrinio sluoksnio gręžiniais nustatyti nepavyko.⁴

2011 m. buvo atlikti atskirų piliakalnio gyvenvietės dalių žvalgymai naudojant geofizikinius metodus (magnetometras, georadaras ir elektros varžos matavimas) bei atliekant vizualinius paviršiaus žvalgymus. Rezultatyviausi buvo žvalgymai magnetometru – jų metu lokalizuotos židinių ir kitų anomalijų vietos, senojo drenažo grioveliai. Taip pat gauta duomenų šalia piliakalnio išlikusio kultūrinio sluoksnio užimamo ploto patikslinimui. Pagal anomalijų išsidėstymą spręsta, apie gyvenvietės ribą V dalyje. Vizualinių paviršiaus žvalgymų metu aptikta apie 6 ha ploto R gyvenvietės dalis (esanti į R nuo piliakalnio esančiuose dirbamuose laukuose). Pagal surinktą medžiagą (daugiausiai lipdyta keramika) ši gyvenvietės dalis datuota I tūkst. II puse – II tūkst. pr.⁵

2014 m. buvo atlikti piliakalnio R pylimo ir teritorijos į R (priešpilio aikštelės) zondavimas kalamaisiais gręžiniais. Mechaniniu 6 cm skersmens zonu 35 m ilgio atkarpoje skersai pylimą padaryta 14 zondu (1–9 m gylgio). Rankiniu 1 m ilgio

³ PEDERR LAMM J. (sud.) Apuolė. Ausgrabungen und Funde 1928-1932. Klaipėda, 2009. http://www.piliakalniai.lt/piliakalnis.php?piliakalnis_id=472 (2018.10.07).

⁴ JAROCKIS R., Šiaurės vakarų Lietuvos piliakalnių ir jų papėdžių gyvenviečių žvalgomieji tyrimai 1996 m. In: *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1996-1997 m.*, Vilnius, 1998, p. 69-70.

⁵ ZABIELA G., Apuolės piliakalnio su gyvenvietė (24505) ir jo aplinkos (Skudoraj., Aleksandrijos sen.) 2011 m. archeologinių žvalgymų ataskaita, Vilnius, 2012. KPC Paveldosaugos bibliotekos dokumentų fondas, F. 39, ap. 1, apsk. vnt. nr. 2142, p. 4-8

Apuolės piliakalnio ir jo aplinkos tyrimai

6. Molinis audimo staklių pasvaras iš perkastos 2.
D. Kontrimo nuotr.

perkasos bei aštuoni šurfai, viso 63,5 m².

Perkasa 1 buvo 5x5 m dydžio (25 m²), tirta suprojektuotos pavėsinės vietoje, šalia esamos senos pavėsinės, šiaurinėje pietinės Apuolės gyvenvietės teritorijos dalyje. Esamas paviršius apaugęs velėna, nuolaidėja šiaurės rytų kryptimi, link Brukio upelio nuo H_{abs} 51.8 iki H_{abs} 50.0 m. Nuo paviršiaus iki perkastos dugno 30–40 cm gylyje aptiktas juosvas dirvožemis be kultūrinio sluoksnio požymių. Įžemis – balsvas molis, pasiektas 30–40 cm gylyje, jame išryškėjo 6 įžemį įgilinti objektai. Trys iš jų – galimai buvusios laužavietės su pavieniais, struktūros nesudarančiais akmenimis. Objektuose jokių archeologinių radinių neaptikta. Tikėtina, jog šioje vietoje buvęs kultūrinis sluoksnis sunaikintas XX a. žemės ūkio darbų metu.

Perkasa 2 buvo 3,5x3 m dydžio (10,5 m²), tirta piliakalnio aikštelėje, būsimos riedulių aikuro – apžvalgos aikštelės vietoje. Esamas paviršius šioje vietoje lygus (H_{abs} 51.9 m virš jūros

7. Žalvarinis žiedas iš perkastos 2.
D. Kontrimo nuotr.

zondu 24 m atkarpoje padaryti 24 zondai. Buvo gauta sluoksnių stratigrafija bendroje 66,5 m ilgio atkarpoje skersai piliakalnio R įtvirtinimų ir priešpilį. Iš zondu buvo imti mėginiai ¹⁴C datavimui. Gautos datos patvirtino pagrindinių pylimo raidos etapų stratigfinį-tipologinį datavimą. Nustatyta, kad pylimas buvo formuojamas iš aplinkinio grunto su ankstesniais žmogaus veiklos pėdsakais – į stratigfinškai vėlesnius sluoksnius pateko anglies iš ankstesnių etapų gyvenvietės kultūrinio sluoksnio. Nustatyta, kad piliakalnis arba gyvenvietė jo vietoje buvusi ir II–III a. Priešpilio zondavimas parodė, kad jame aiškesnio kultūrinio sluoksnio nėra išlikę.⁶

2018 M. TYRIMAI

2018 m. Apuolės piliakalnyje su gyvenviete, tvarkybos projekte numatytų žemės kasimo darbų vietose buvo atlikti detalieji bei žvalgomieji archeologiniai tyrimai.⁷ Jų metu ištirtos keturios

8. Perkasa 2, vaizdas iš viršaus pasiekus įžemį.
J. Sadausko nuotr.

lygio), apaugęs velėna. Pašalinus velėną, nuo 10 cm gylio iki 30–40 cm gylio ištirtas kultūrinis sluoksnis – pilkšvas priemolis. Jame aptikta archeologiškai vertingų radinių. Tai lipdytos keramikos šukės bei keletas metalinių dirbinių. Išsiskyrė audimo staklių pasvaras (pav. 6), kurį restauratė Liolė Rutkaitienė atkūrė iš fragmentų, žalvarinis žiedelis (pav. 7) bei ietigalis. Radiniai datuojami Vėlyvuojų geležies amžiumi, I tūkst. pabaiga – II tūkst. pradžia. Įžemyje išryškėjo 12 įgilintų objektų, keliuose iš jų aptikta molio tin-

ko fragmentų bei trupančių akmenų.

Perkasa 4 taipogi iškasta numatytos keteros planiravimo darbų vietoje, šiaurės vakariniame piliakalnio šlaite. Perkasa 1 m pločio bei ~9,5 m ilgio. Paviršius apaugęs velėna, perkastos centre – auga gyvas ąžuolas. Tyrimų metu fiksuota panaši stratigrafija į aptiktą perkasoje nr. 3. Vakarinėje perkastos dalyje, 2 m gylyje pasiektas rausvas molis – įžemis, lig tol nuo paviršiaus iki dugno tirtas pilkšvas molis su pavieniais smulkiais angliukais be radinių. Rytinėje perkastos dalyje po

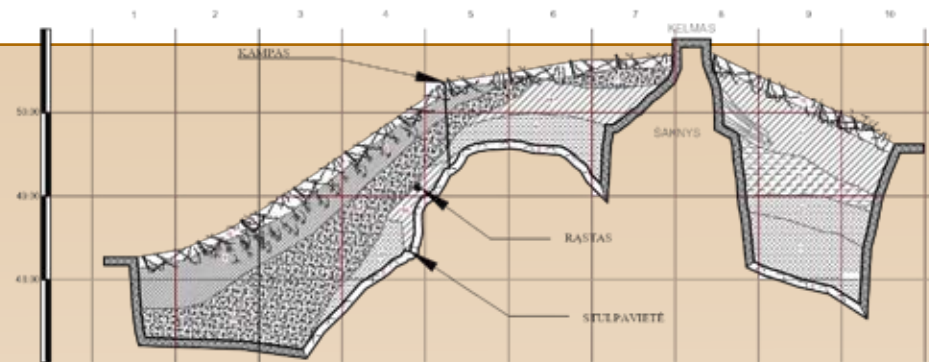
9. Perkasa 3, vaizdas iš PV pusės.
J. Sadausko nuotr.

⁶ ZABIELA G., IBSEN T. Apuolės piliakalnio rytinių įtvirtinimų zondavimas In: *Archeologiniai tyrimai Lietuvoje 2014 m.* Vilnius, 2015, p. 122-124.

⁷ Archeologiniai tyrimai vykdyti Skuodo r. saviv. administracijos užsakymu, įgyvendinant projektą „Apuolės valstybiniame kraštovaizdžio draustinyje esančių vertybių sutvarkymas ir pritaikymas lankymui“. Tyrimai nebaigti Kultūros paveldo departamentui nepratęsus leidimo galiojimo.

Apuolės piliakalnio ir jo aplinkos tyrimai

10. Perkasa 4, P pjūvio brėžinys.

vėlyvu dirvožemiu aptiktas žvyras. Po juo aptiktas iki 15 cm skersmens medinis rastas bei trys stulpavietės. Rastas tęsiasi už pietrytinės sienelės ribų. Rastas paliktas vietoje.

Perkasa 5 tirta pilies šulinio vietoje. Lig šiol ištirta tik dalis 5x5 m dyžio perkaso. Vakarinėje perkaso dalyje (5x2,5 m plote) pašalintas augalinis paviršius – krūmai bei lapai. Juos šalinant surasta XX a. datuojamų radinių – vinių, butelių kamštelių, lietuviška 5 ct moneta. Po jais aptikti konstrukcijos nesudarantys pavieniai pagaliai ir nusmailinti kuolai. Pietinėje dalyje fiksuotas užpildo smėlio tarp sluoksnis. Šiaurinėje dalyje grei-

čiausiai aptiktas įžemio bei senos (1930 m.) perkaso riba. Buvusi perkasa užpilta maišytu molingu gruntu. Jos vietoje nei radinių nei čia ištirto šulinio-vandens rezervuaro liekanų neaptikta. Perkaso tyrimus numatoma tęsti 2019 metais.

Taip pat ištirti 8 žvalgomieji šurfai iki įžemio. Tiriant šurfus nr. 1, 3, 4, 6, 7, 10 archeologiškai vertingas sluoksnis nerastas.

Šurfas 8 (1x1 m dydžio) ištirtas pietrytinėje piliakalnio aikštelės dalyje, būsimos informacinės rodyklės vietoje, šiaurinėje gynybinio pylimo pusėje, į pietus nuo planuojamų ekspozicinių vartų vietos. Paviršius apaugęs velėna, nuolaidėja šiaurės kryptimi. Pašalinus velėną iki 1 m gylio tirtas šviesėjantis pilkšvo priemolio sluoksnis be radinių. Nuo 1 m gylio iki šurfo dugno 1,5 m gylyje tirtas degėsingas priemolis taipogi be radinių. 1,5 m gylyje pasiektas įžemis – gelsvas molis. Šiaurės vakariniame kampe nuo 70 cm gylio aptikti 10–40 cm skersmens akmenys besitęsiantys iki tranšėjos dugno.

Šurfas 9 (1x1 m dydžio) taipogi iškastas pietrytinėje piliakalnio aikštelės dalyje, vakarinėje didžiojo gynybinio pylimo pusėje, numatomo informacinio stendo vietoje, į šiaurės rytus nuo planuojamų ekspozicinių vartų vietos. Paviršius apaugęs velėna, šiek tiek nuolaidėja šiaurės vakarų kryptimi. Pašalinus velėną, 20 cm gylyje rytinėje šurfo dalyje, šiaurės-pietų kryptimi iš-

11. Perkasa 4, rastas bei stulpavietės. J. Sadausko nuotr.

12. Perkasa 5, vaizdas iš PV pašalinus paviršiaus augalinį sluoksnį. J. Sadausko nuotr.

ryškėjo perkasimas, kuris tęsėsi iki įžemio. Tai greičiausiai XX a. pirmos pusės archeologinių tyrimų perkaso riba. Perkasime jokių radinių nerasta. Rytinėje šurfo dalyje nuo 20 cm gylio atidengti pavieniai lauko akmenys, nesudarantys jokios struktūros. Nuo 10 cm gylio iki 35 cm tirtas tamsiai pilkšvas priemolis. Nuo 40 cm gylio buvo ~15 cm storio pikšvo priemolio sluoksnis. Jame aptiktas geležinis dirbinys – peilis. 55 cm gylyje pasiektas labai degėsingas priemolio sluoksnis, kuris rytinėje šurfo dalyje tęsėsi iki 1 m gylio. Likusioje šurfo dalyje įžemis pasiektas ~60 cm gylyje, tai balsvas molis.

TYRIMŲ REZULTATAI

Tyrimų metu patvirtinta, jog šiaurinės Apuolės papėdės gyvenvietės kultūrinis sluoksnis teritorijoje į pietus nuo piliakalnio stipriai apnaikintas XX a. žemės ūkio darbų metu. Brukio upelio slėnyje tarp piliakalnio ir papėdės gyvenvietės kultūrinio sluoksnio požymių neaptikta. Apuolės piliakalnio aikštelėje nuo 10 cm gylio išlikęs 30–50 cm storio vertingas kultūrinis sluoksnis datuojamas I tūkst. pab. – II tūkst. pr. Šulinio vietoje (perkasa 5) bei šurfe 9 galimai aptiktos XX a. pr. archeologinių tyrimų plotų ribos.

13. Geležinis peilis iš šurfo 9. D. Kontrimo nuotr.

Kačėniškės piliakalnio papėdės gyvenvietės tyrimai

¹ Lietuvos piliakalniai, Kačėniškė, http://www.piliakalniai.lt/piliakalnis.php?piliakalnis_id=591 (2018.05.09)

Kačėniškės piliakalnis įrengtas atskiros pailgos kalvos, esančios Mergežerio ežero V krante, aukščiausioje dalyje. Aikštelė pailga Š-P kryptimi, 66x10 m dydžio, įtvirtinta šlaituose įrengtu grioviu ir pylimu. 2 m žemiau aikštelės Š krašto, šlaite iškastas 1,5 m pločio, 0,2 m gylio griovys, už kurio supiltas 0,3 m aukščio, 3 m pločio pylimas. Už šio pylimo iškastas antras 10 m pločio,

1. Kačėniškės piliakalnio su gyvenviete vizualinės apsaugos pozonija teritorija iš šiaurės rytų pusės. L. Tamulyno nuotr.

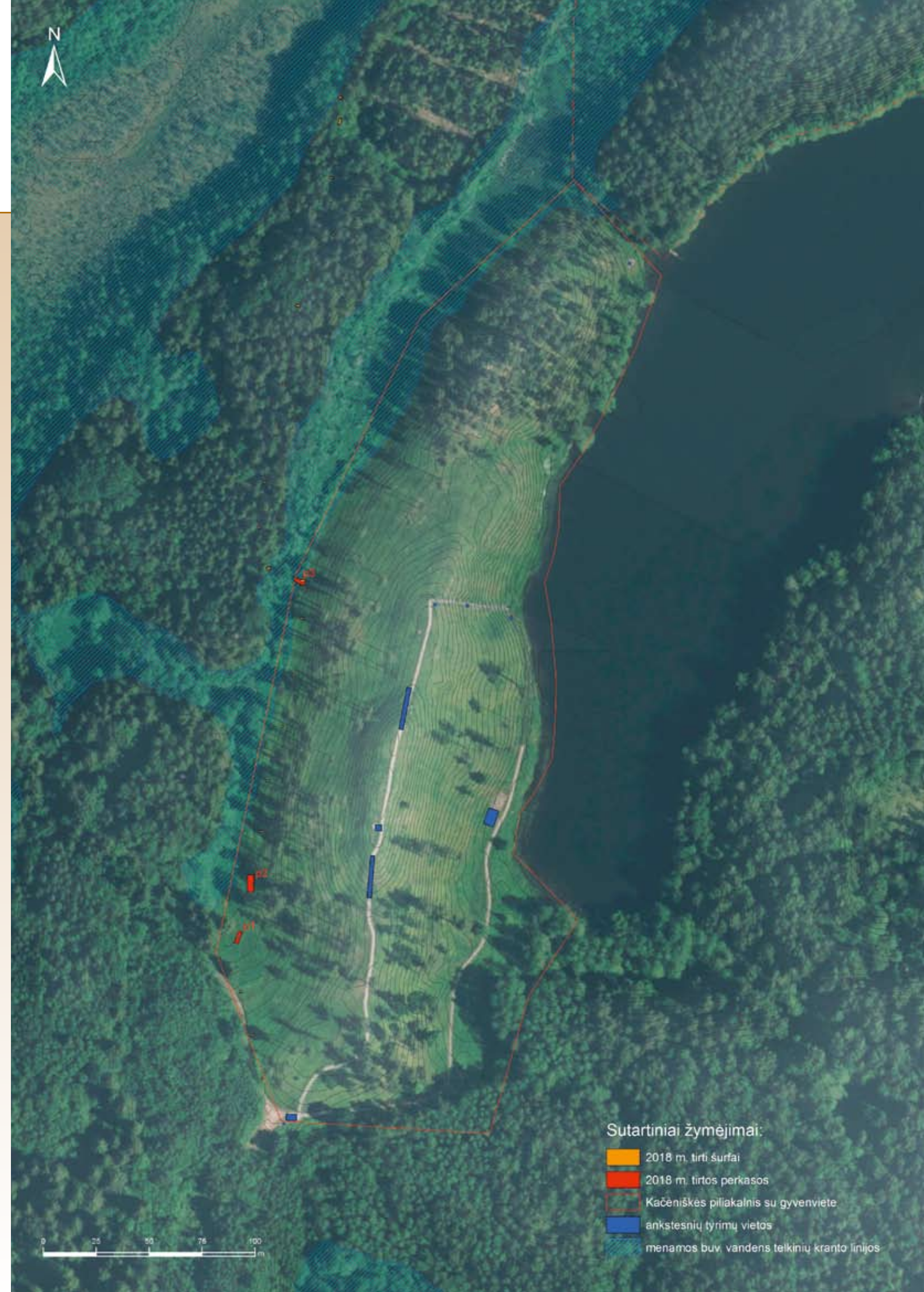
0,5 m gylio griovys. P šlaite pirmasis griovys ir pylimas virtę 8 m pločio terasa, antras griovys – 9 m pločio, 0,3 m gylio. V šlaitas 3 m žemiau aikštelės statintas. Jame 5 m žemiau aikštelės yra 2 m pločio terasa, jungianti Š ir P šlaituose esantį pirmą griovį ir pylimą. Šoniniai šlaitai statūs, 22–23 m aukščio, galiniai – vidutinio statumo, 5–6 m aukščio¹.

PR ir PV kalvos pusėse yra papėdės gyvenvietė. Į ŠV nuo kalvos, kurioje įrengtas Kačėniškės piliakalnis, yra dar dvi panašios žemesnės (5–7 m aukščio) kalvos (400x60 ir 240x50 m dydžio). Didesniąją, arčiau piliakalnio esančią kalvą, iš V

ir R pusių supa žemumos – užpelkėję buv. vandens telkiniai, kurie protakomis galėjo jungtis su Mergežeriu. Abi šios kalvos patenka į Kačėniškės piliakalnio vizualinės apsaugos pozoniją.

Pirmą kartą platesnių apimčių archeologiniai tyrimai Kačėniškės piliakalnyje ir jo aplinkoje vykdyti 2013 m. M. Mačiulis atliko detaliuosius archeologinius tyrimus Kačėniškės piliakalnio su gyvenviete teritorijoje suprojektuotų takų, laukžviečių, informacinių stendų vietose. Tyrimų metu ištirtos penkios perkastos (144 m²), 7 šurfai (10 m²) ir žvalgytas apie 2000 m² plotas. Kultūrinis sluoksnis fiksuotas daugumoje tirtų plotų, išskyrus perkasą 1, kur jis nuartas arba nupustytas, bei šurfus 3 ir 4. Perkasoje 2 0,3–0,4 m gylyje fiksuotas žemis. Perkastos P dalyje atidengtas 1,5–3 m pločio ir 1,5 m gylio griovys užpildytas tamsiu gruntu su degėsiomis. Užpilde išskirti du horizontai: viršutinis horizontas su perdegusiais akmenimis, keramika grublėtu ir brūkšniuotu paviršiumi ir apatinis horizontas tik su brūkšniuotosios keramikos šukėmis. Perkasoje 3 taip pat 0,3–0,5 m gylyje fiksuotas žemis. Fiksuoti du objektai – grioviai 2 ir 3. Griovių užpilduose aptikta keramikos brūkšniuotu, grublėtu ir lygiu paviršiumi, gyvūnų kaulų, perdegusių akmenų. Perkasoje 4 fiksuotas nuo piliakalnio aikštelės nuslinkęs kultūrinis sluoksnis. Perkastos kraštuose fiksuotas 10–40 cm storio gyvenvietės kultūrinis sluoksnis. Tirtuose šurfuose fiksuotas 10–50 cm storio degėsingas kultūrinis sluoksnis be radinių.

2. Tyrimų vietos situacijos planas. D. Kontrimo brėž.

Sutartiniai žymėjimai:

- 2018 m. tirti šurfai
- 2018 m. tirtos perkastos
- Kačėniškės piliakalnis su gyvenviete
- ankstesnių tyrimų vietos
- manamos buv. vandens telkinių kranto linijos

Kačėniškės piliakalnio papėdės gyvenvietės tyrimai

² MAČIULIS M., Kačėniškės piliakalnio su gyvenviete (24132), Kačėniškės k., Švenčionių sen., Švenčionių r., 2013 m. archeologinių tyrimų ataskaita, Vilnius, 2014, p. 15, KPC39-1-4146

Daugiau, nei pusė keramikos priklausė indams brūkšniuotu, mažesnė pusė – lygiu ir grublėtu paviršiais. Daugiausiai fragmentų aptikta perkasu 2 ir 3 grioviuose. Pagal išskirtus kultūrinio sluoksnio horizontus padaryta prielaida, kad piliakalnis buvo apgyvendintas dviem etapais – vėlyvosios brūkšniuotosios keramikos

laikotarpiu (I tūkst. pr. Kr. pabaiga) bei ankstyvosios grublėtosios keramikos periodu (I tūkst. pradžia – I tūkst. vidury). Pagal aptiktą keramiką kultūrinis sluoksnis datuotas I tūkst. pr. Kr. pabaiga – I tūkst. viduriu.²

2018 m. numatytų Kačėniškės piliakalnio prieigų sutvarkymo vietose buvo atlikti žvalgomieji ir detalieji archeologiniai tyrimai (ištirtas 38 m² plotas – 27 šurfai). Žvalgomųjų tyrimų metu nustatyta, kad Kačėniškės piliakalnio vizualinės apsaugos pozonyje esančios kalvose, jų šlaituose, papėdėse, buvusių vandens telkinių pakrantėse kultūrinis sluoksnis nesusiformavęs. Kačėniškės piliakalnio papėdėje, patenkančioje į Kačėniškės piliakalnio su gyvenviete (24132) teritoriją yra susiformavę pakankamai stori deliuviniai sluoksniai, atsiradę kaip piliakalnio V šlaito erozijos pasekmė. Archeologiškai vertingas piliakalnio papėdės gyvenvietės kultūrinis sluoksnis fiksuotas šurfe 5, 20 cm gylyje nuo esamo paviršiaus. Kultūrinio sluoksnio požymių aptikta ir šurfe 4. Kadangi aptikti radiniai yra labai fragmentiški, tiksliau datuoti ir interpretuoti kultūrinio sluoksnio negalima, tam minėtų šurfų vietose reikėjo atlikti detaliuosius archeologinius tyrimus. Detaliųjų archeologinių tyrimų metu ištirtos trys perkastos (48 m²).

PERKASA 1

Perkasoje žemis – rusvas smėlis, priesmėlis pasiektas 90–130 cm gylyje nuo esamo paviršiaus (198,5–197,85 m aukštyje). Perkasoje po skurdžiu

3. Perkasa 1, vaizdas iš šiaurinės pusės. D. Kontrimo nuotr.

- 1 – dirvožemis
- 2 – deliuvis
- 3 – buvęs XIX–XX a. dirvožemis
- 4 – gyvenvietės kultūrinis sluoksnis

4. Perkastos 1 šiaurinio pjūvio stratigrafija. D. Kontrimo nuotr.

5–10 cm storio dirvožemio sluoksniu fiksuotas 20–50 cm storio gelsvo smėlio su žvyro priemaisomis sluoksnis (deliuvis), susiformavęs kalvos, kurioje įrengtas Kačėniškės piliakalnis, šlaitų erozijos metu. Šis sluoksnis storiusias V pekasos dalyje. 30–50 cm gylyje nuo esamo paviršiaus (198,6–199,1 m aukštyje) fiksuotas 10–60 cm storio pilko smėlio sluoksnis, žemėjantis ir storėjantis R-V kryptimi. Šis sluoksnis interpretuotinas, kaip buvęs dirvožemis, susiformavęs XIX–XX a. ūkinės veiklos metu. 65–95 cm gylyje nuo esamo paviršiaus (198,15–198,75 m aukštyje) fiksuotas 20–50 cm storio juodo degėsingo smėlio piliakalnio papėdės gyvenvietės kultūrinis sluoksnis, nežymiai storėjantis ir žemėjantis P–Š kryptimi. Kultūrinis sluoksnis šioje vietoje pakankamai neintensyvus – aptikta sąlyginai nedaug radinių (lipdų puodų šukių, geležinis peilis). Puodų šukės labai smulkios, didžiosios dalies tipo pagal paviršiaus apdirbimą dėl fragmentiškumo nustatyti neįmanoma. Kultūrinis sluoksnis intensyviausias Š perkastos dalyje, kur jis ir storiusias (didesnė radinių, medžio anglies koncentracija).

Visuose pjūviuose išskirtas gelsvo smėlio, prie-

molio sluoksnis (2) priskiriamas deliuvui. Šis sluoksnis susiformavo eroduoiant kalvos, kurioje įrengtas piliakalnis, V šlaitui. Pilko smėlio sluoksnis (3) interpretuotinas, kaip buvęs paviršius – dirvožemis iki kalvos šlaitų erozijos. Juodo smėlio sluoksnis (4) – papėdės gyvenvietės kultūrinis sluoksnis. Iš sluoksnio (3) ir sluoksnio (4) buvo paimti mėginiai makrobotaniniams tyrimams. Sluoksnyje (3) buvo identifikuotas vienas plikojo miežio ir vienas, tikėtina, rugio grūdai. Iš lauki-

5. Kačėniškės piliakalnis. L. Tamulyno nuotr.

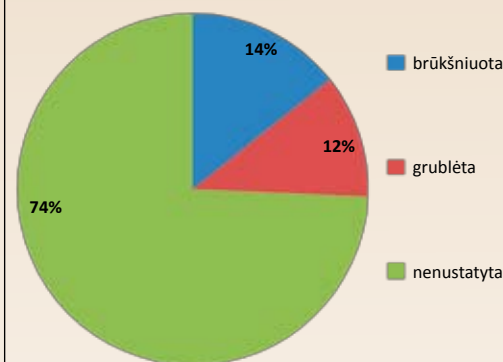
Kačėniškės piliakalnio papėdės gyvenvietės tyrimai

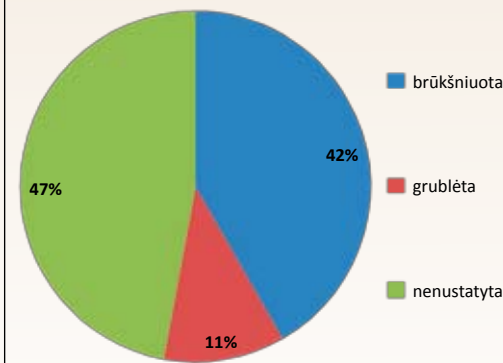
6. Geležinis peilis iš perkaso 1.
D. Kontrimo nuotr.

nių augalų paminėtini du lazdyno riešuto kevalo fragmentai. Rastos ir 5 gervuogės/avietės sėklos, tačiau pastarosios nesuanglejusios ir į gruntą, ti-

Perkaso 1 keramikos tipų pasiskirstymo procentinė išraiška (vnt.)

Perkaso 1 keramikos tipų pasiskirstymo procentinė išraiška (g.)

kėtina, pateko veikiant postdepoziciniams veiksniams. Mėginyje rasta ir balandų, kurios taip pat nesuanglejusios ir į gruntą turėjo patekti veikiant postdepoziciniams veiksniams. Iš laukinių augalų dar rasti 2, tikėtina, vikio genties (*Vicia* sp.) sėklų fragmentai. Tai yra gana dažna javų pasėlių piktžolė. Nesuanglejusios augalų sėklos ir jų tipas patvirtina šio sluoksnio kaip vėlesnių laikų dirvožemio interpretaciją. Sluoksnyje (4) kaip kultivuojamų augalų sėklos buvo identifiukuoti 3 paprastojo miežio grūdai. Iš laukinių augalų paminėtinas lazdyno riešuto kevalo fragmentas.

RADINIAI

Perkasoje 1 iš viso surinkta 36 vnt. keramikos šukių (121,85 g.). Didžioji dalis keramikos šukių yra nenustatyto tipo (pagal paviršiaus apdirbimą) – 26 vnt. (68,15 g.). Keramikos brūkšniuotu paviršiumi rastos tik 5 šukės (60,4 g.), grublėtu paviršiumi – 4 šukės (16,2 g.). Visos šukės yra itin smulkios (1–5 g.). Išskirtinos tik 4 keramikos brūkšniuotu paviršiumi sienelių šukės (didesnės). Taip pat 1 tikėtinai apžiestos keramikos šukė. Kitos masinės medžiagos (molio tinkas, šlakas, gyvūnų kaulai, titnago skalda) perkasoje iš viso neaptikta. Aptiktas tik vienas metalinis dirbinys – geležinis peilis.

7. Perkasa 2, vaizdas iš šiaurinės pusės.
D. Kontrimo nuotr.

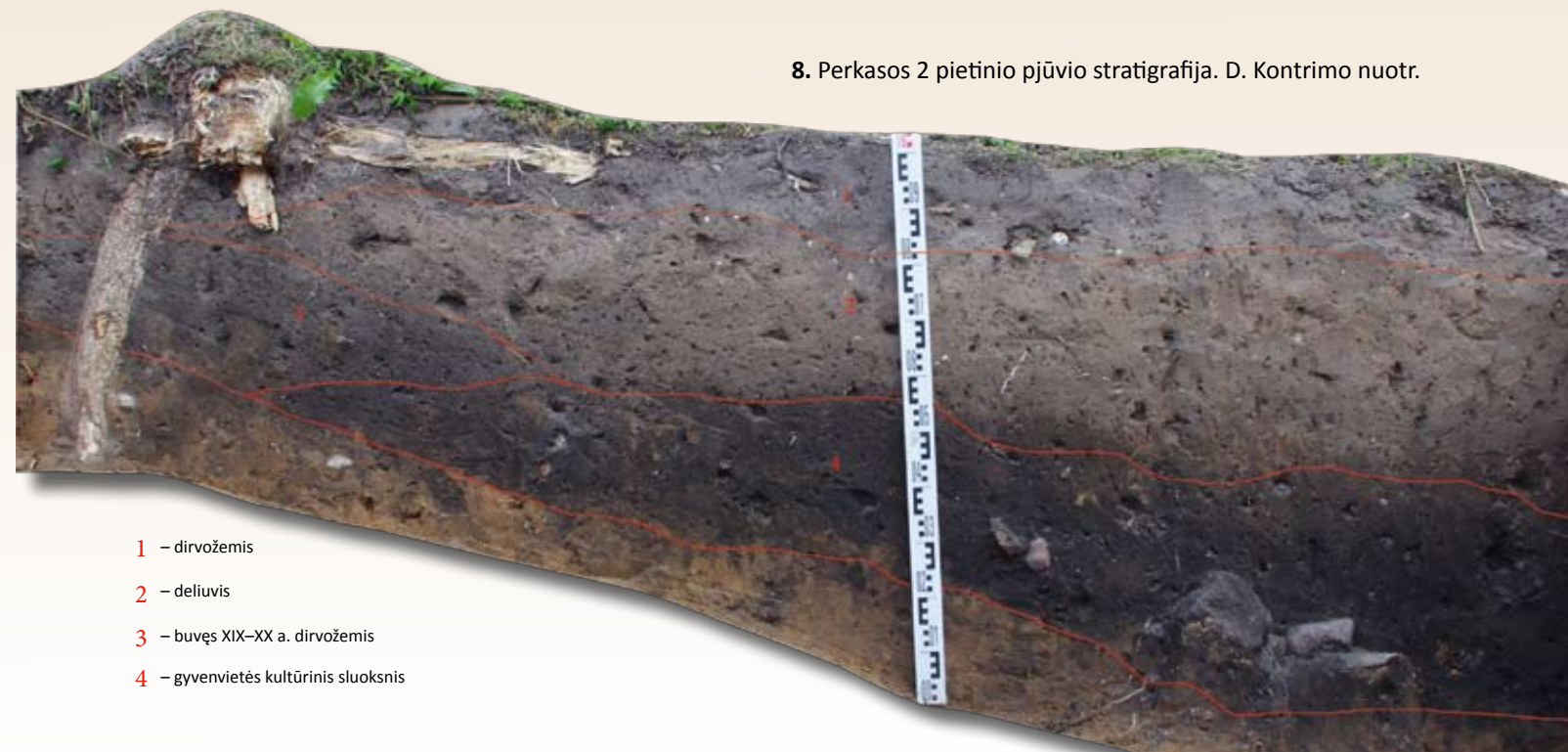
PERKASA 2

Perkasoje įžemis – gelsvas, rusvas smėlis pasiektas 40–150 cm gylyje nuo esamo paviršiaus (196,65–198,25 m aukštyje). Įžemio altitudė tir-tame plote žemėja R-V kryptimi. Perkasoje vie-toje po 10–20 cm storio dirvožemio sluoksniu fiksuotas 15–50 cm storio rusvo žvyringo deliuvinio smėlio, priemolio sluoksnis, storėjantis R-V kryptimi. 45–70 cm gylyje nuo esamo paviršiaus (197,4–198,0 m aukštyje) fiksuotas 10–50 cm storio juodo degėsingo smėlio piliakalnio papėdės gyvenvietės kultūrinis sluoksnis. Kul-

tūrinis sluoksnio paviršiaus altitudė žemėja ir kultūrinis sluoksnis storėja R-V kryptimi. Kultūrinis sluoksnis intensyviausias (didesnė radinių koncentracija) V perkasoje dalyje.

Visuose pjūviuose išskirtas rusvo smėlio, priemolio sluoksnis (2) priskiriamas deliuvui. Šis sluoksnis susiformavo eroduo-jant kalvos, kurioje įrengtas piliakalnis, V šlaitui. Pilko smėlio sluoksnis (3) interpretuojamas, kaip buvęs paviršius – dirvožemis iki kalvos šlaitų erozijos. Juodo smėlio sluoksnis (4) – papėdės gyvenvietės kultūrinis sluoksnis.

8. Perkaso 2 pietinio pjūvio stratigrafija. D. Kontrimo nuotr.

- 1 – dirvožemis
- 2 – deliuvis
- 3 – buvęs XIX–XX a. dirvožemis
- 4 – gyvenvietės kultūrinis sluoksnis

9. Keramika brūkšniuotu paviršiumi.
D. Kontrimo nuotr.

OBJEKTAI

Perkasoje 2, žemio horizonte, fiksuota tik vienas įgilintas objektas (objektas1). Objektas daugiažapskritis 115–125 cm skersmens. Pjūvyje objektas apvaliadugnis 25–30 cm gylio, užpildytas juodu smėliu. 15 cm gylyje nuo objekto paviršiaus fiksuotas 3–10 cm storio difuzinio smėlio tarpas (juodas smėlis ir rusvas žemio smėlis). Iš fiksuoto intarpo galima daryti prielaidą, kad objektas galėjo susiformuoti ne per vieną kartą. Jokių radinių objekto užpilde neaptikta. Iš užpildo buvo paimtas mėginys makrobotaniniams tyrimams. Paimtame mėginyje buvo identifikuotas vienas lukštinis miežis. Iš laukinių augalų paminėtina viena avietės/gervuogės sėkla.

RADINIAI

Perkasoje 2 absoliučiai didžiąją dalį radinių sudaro keramikos šukės. Pagal paviršiaus apdirbimą išskirti trys pagrindiniai keramikos tipai: keramika brūkšniuotu paviršiumi, grublėtoji keramika ir keramika lygiu paviršiumi. Aptiktos ir kelios šukės, kurios gali būti priskirtos ankstyvajai apžiestajai keramikai, tačiau aptiktos šukės labai fragmentiškos. Taip pat rastos kelios smulkios šukės keramikos kruopėtu paviršiumi. Iš viso surinkti 557 vnt. keramikos šukių (4969,2 g). Didžiąją dalį keramikos šukių sudaro itin smulkios ir neidentifikuojamo tipo šukės – 224 vnt. (936,2 g.).

10. Keramika grublėtu paviršiumi.
D. Kontrimo nuotr.

Kačėniškės piliakalnio papėdės gyvenvietės tyrimai

KERAMIKA BRŪKŠNIUOTU PAVIRŠIUMI (I A. PR. KR.–II A.)

Keramikos brūkšniuotu paviršiumi surinkta 151 šukė (1875 g.). Absoliučią šio tipo keramikos šukių dalį sudaro puodų sienelių šukės. Visos aptiktos didesnės šukės yra puodo dalies žemiau

dalį sudaro puodų sienelių šukės. Atskirai paminėtina puodo kaklelio šukė, priklausanti ankstyvajai grublėtajai briaunuotajai keramikai (III–IV a.). Ant šios šukės išorinės dalies po grublėtumu matomas horizontalus brūkšniavimas. Toks brūkšniavimas matomas ir vidinėje pusėje. Molio masė taip pat

11. Keramika lygiu paviršiumi.
D. Kontrimo nuotr.

kaklelio ir briaunos – vertikalus brūkšniavimas išorinėje pusėje ir horizontalus vidinėje pusėje. Atskirai paminėtina šukė, kuri yra nuo neryškiai briaunuoto puodo.

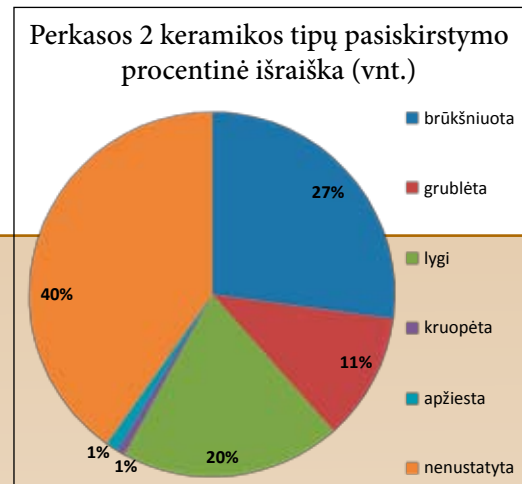
panaši į šukių brūkšniuotu paviršiumi. Panaši yra dar viena puodo pakraščio šukė – po grublėtumu matomas horizontalus brūkšniavimas.

KERAMIKA GRUBLĖTU PAVIRŠIUMI (III–VII A.)

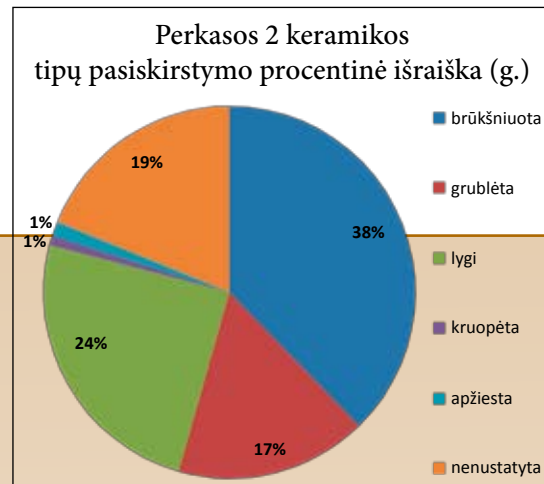
Keramikos grublėtu paviršiumi surinktos 63 šukės (829,8 g.). Absoliučią šio tipo keramikos šukių

KERAMIKA LYGIU PAVIRŠIUMI (VIII–XI A.)

Keramikos lygiu paviršiumi surinktos 109 šukės (1224 g.). Puodų priedugnių šukės priskirtos šiam tipui pagal matomą išplatėjimą ties dugnu.

Didžiausią dalį surinktos keramikos sudaro keramika brūkšniuotu paviršiumi – 27% pagal šukių kiekį vienetais ir 38% pagal bendrą svorį. Antras tipas pagal kiekį yra keramika lygiu paviršiumi – 20% pagal šukių kiekį vienetais ir 24% pagal bendrą svorį. Keramiką grublėtu paviršiumi sudaro 11% visos keramikos pagal šukių kiekį ir 17% pagal bendrą svorį. Pagal keramikos tipų pasiskirstymą galima daryti prielaidą, kad tirtoji gyvenvietės vieta intensyviausiai naudota I a. pr. Kr.–II a.

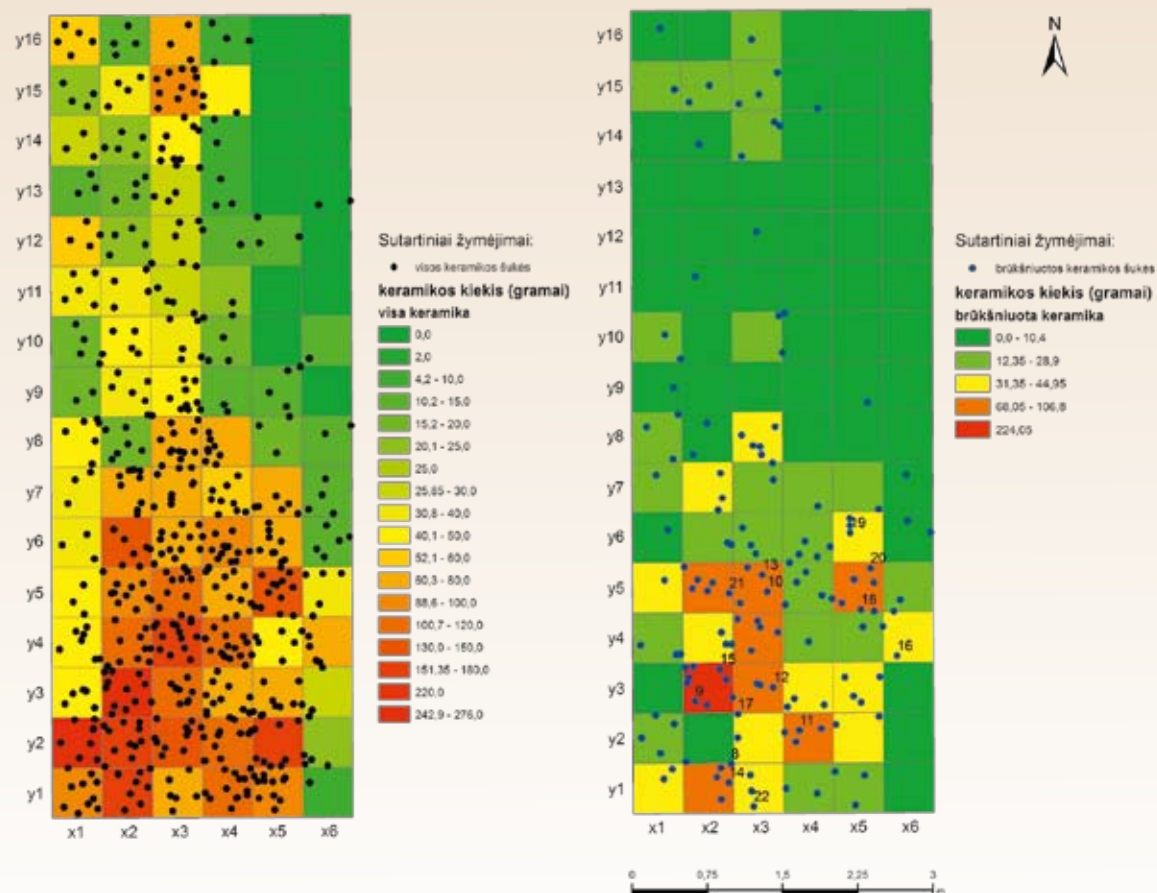

Pagal aptiktą keramiką kultūrinis sluoksnis datuojamas I a. pr. Kr.–XI a.

Iš kitos masinės medžiagos aptikta tik smulkių molio tinko fragmentų – 19 vnt. (161,35 g.). Pažymėtina, kad perkasoje 2 visiškai neaptikta nei gyvūnų kaulų, nei šlako. Taip pat rasta tik viena titnago nuoskala.

Didžiausia keramikos koncentracija matoma V, PV perkasos dalyje, kur ir kultūrinis sluoksnis yra storiausias – didžiojoje R pjūvio dalyje kultūrinis sluoksnis nebuvo fiksuotas. Tiek ke-

12. Keramikos tipų paplitimas perkasoje 2.

Kačėniškės piliakalnio papėdės gyvenvietės tyrimai

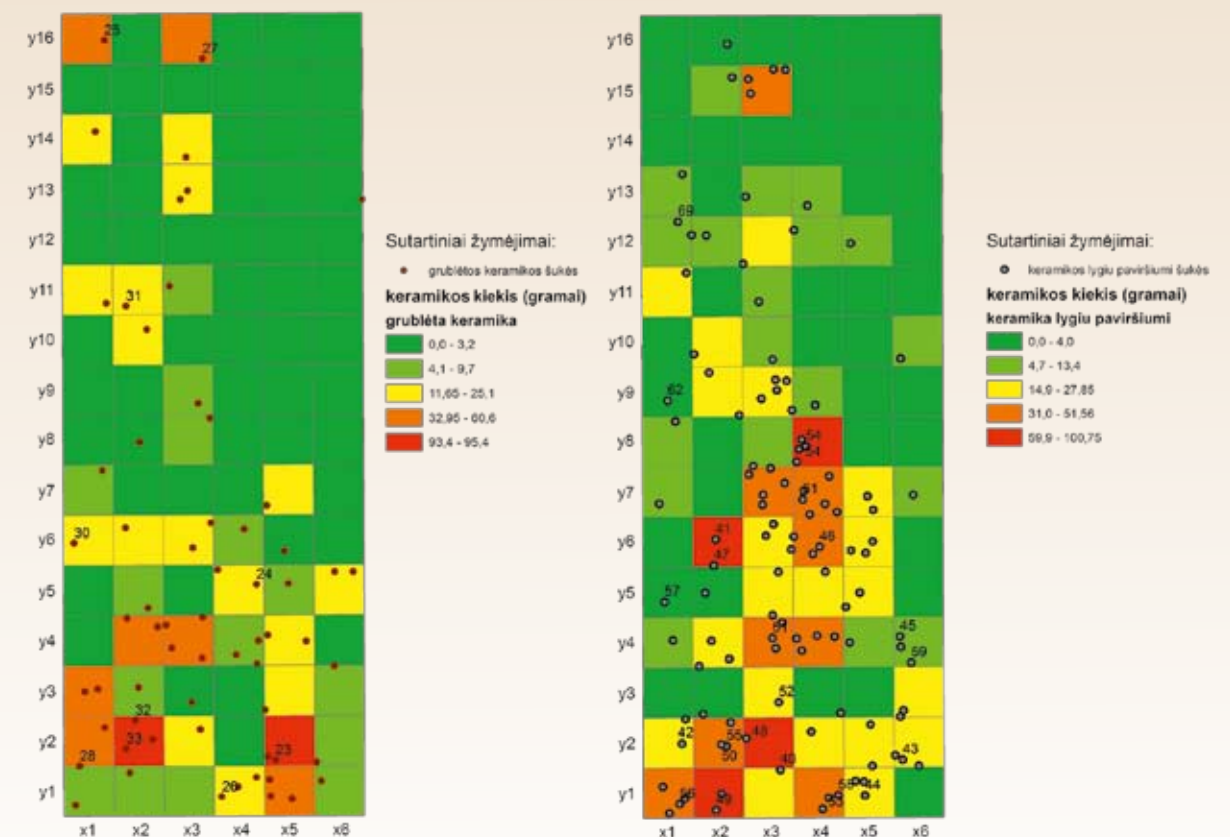
ramikos brūkšniuotu paviršiumi, tiek keramikos grublėtu paviršiumi didžiausia koncentracija yra perkasoje P, PV dalyje. Tuo tarpu keramikos lygiu paviršiumi koncentracija matoma ir centrinėje perkasoje dalyje. Pažymėtina, kad kultūrinio sluoksnio storis ir keramikos kiekis tiesiogiai nekoreliuoja – nors kultūrinio sluoksnis perkasoje PV ir ŠV dalyse beveik nesiskiria (ŠV perkasoje dalyje jis yra net storesnis iki 10 cm), keramikos koncentracija tiek pagal vienetą, tiek pagal bendrą svorį yra didesnė perkasoje PV dalyje.

PERKASA 3

Perkasoje įžemis – gelsvas, pereinantis į pilkšvą, smėlis pasiektas 100–160 cm gylyje nuo esamo paviršiaus (193,7–195,1 m aukštyje). Įžemio altitudė žemėjanti R-V kryptimi. Perkasoje buvo aptikta

buvusio vandens telkinio, besidriekusio ties kalvos, kurioje įrengtas Kačėniškės piliakalnis, V papėdėje, vieta. Telkinio kranto linija fiksuota perkasoje centrinėje dalyje (Š-P kryptimi). Perkasoje V dalyje fiksuota šio telkinio priekrantė, o perkasoje R dalyje – pakrantė. Perkasoje R dalyje nuo esamo.

Įvertinus 2013 m. ir 2018 m. atliktų tyrmų rezultatus galima teigti, kad Kačėniškės piliakalnis su gyvenvieta buvo naudoti I a. pr. Kr.–XI a. Papėdės gyvenvietė buvusi į PR, P ir PV kalvos, kurioje įrengtas piliakalnis, papėdėje. PV papėdėje gyvenvietė galėjo užimti apie 1500 m² plotą PR ir P papėdėje – apie 6000 m² plotą (iš viso apie 7500 m² plotą.). Gyvenvietės plotą riboja buvę, dabar užpelkėję vandens telkiniai, protakos PV papėdėje ir Mergežio pakrantė PR papėdėje.

Tauragnų piliakalnio II papėdės archeologiniai tyrimai

1. Tauragnų piliakalnis II iš V pusės. L. Tamulyno nuotr.

¹ Projektą „Tauragnų krašto piliakalniai: atrask, pažink, išsaugok“ VšĮ Archeologijos centras vykdė 2017 m. (vad. D. Baltramiejūnaitė). Projektas dalinai finansuotas Kultūros tarybos lėšomis (sutartis S/KP1-26(6.41)/2017).

² Informacija apie tyrimus publikuota BALTRAMIEJŪNAITĖ D. Derlingi Piliakalnių metai Tauragnų seniūnijoje In: *Utenis 2017-10-21*, p. 9., BALTRAMIEJŪNAITĖ D. *Tauragnų krašto piliakalniai, Tauragnai, 2017* (elektroninis leidinys), BALTRAMIEJŪNAITĖ D., SKRUPSKELIS A. Nežinomas piliakalnis Tauragnuose In: *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 2017 m. Vilnius, 2018*, p. 433-434

Tauragnų II piliakalnis su papėdės gyvenviete yra Utenos rajone, Tauragnų miestelio pietrytinėje dalyje, Tauragno ežero šiauriniame krante. Gyvenvietė buvo įkurta į ežerą įtekančio nedidelio upelio (vietinių gyventojų vadinamo Rindeliupiu) suformuotame slėnyje, jo dešiniajame krante esančio slėnio terasos pietrytinėje dalyje. Iš Š ir ŠV pusės šią nedidelę terasą riboja status šlaitas, iš PR pusės – ežero pakrantės zona, o iš R – upelio salpa. Į R nuo gyvenvietės terasos, upelio kitoje pusėje – paplautas aukštumos ky-

šulys, kuriame, kaip manoma, buvo įkurtas piliakalnis.

Dabar visame slėnyje įrengta Tauragno ežero poilsio vietė su jai priklausančia infrastruktūra – pavėsinėmis, suoliukais, stalais, lauko teniso aikšte, grindiniu privažiavimui, takeliais ir pan. Būtent šios poilsio vietės rekonstrukcijos metu 2014 m., po joje vykdytų didelės apimties žemės kasimo darbų, atsitiktinio apsilankymo metu surinkti archeologiniai radiniai: žvangutis, smulkios lipdytos lygiu paviršiumi keramikos šukės. 2016 m. šis archeologinis kompleksas įtrauktas į Nekilnojamųjų kultūros vertybių registrą.

2017 m. vykdant projektą „Tauragnų krašto piliakalniai: atrask, pažink, išsaugok“¹ ir siekiant surinkti daugiau duomenų apie buvusią gyvenvietę, buvo tiriami trys nedidelės apimties archeologiniai šurfai (viso 9m²)².

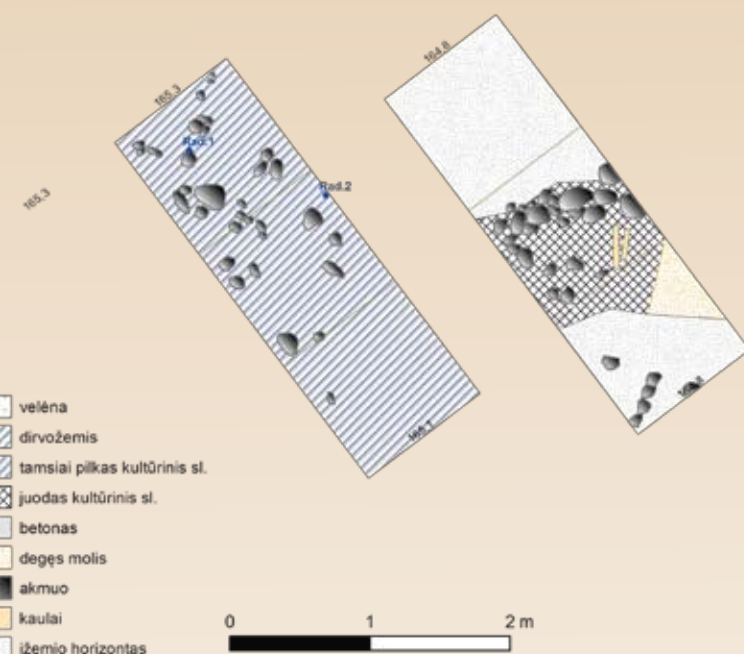
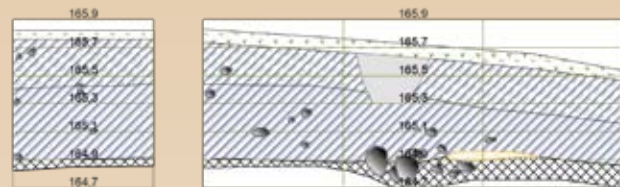

2. Žvangutis, rastas piliakalnio papėdėje 2014 m. D. Baltramiejūnaitės nuotr.

3. Tauragnų piliakalnio II papėdės tyrimų 2017 m. situacijos planas. Sudarė D. Kontrimas.

Tauragnų piliakalnio II papėdės archeologiniai tyrimai

4. Šurfo Nr. 1 planas ir sienelių brėžinys.
D. Baltramiejūnaitės brėž.

5. Titnaginis strėlės antgalis, datuojamas III tūkst. pr. Kr. pabaiga – II tūkst. pr. Kr. pradžia. D. Baltramiejūnaitės nuotr.

ŠURFAS 1

1x3 m dydžio šurfas kastas nuolaidžioje ežero pakrantės link P terasos pašlaitėje. Žemiau viršutinio deliuvinio dirvožemio sluoksnio su XX a. šiukšlėmis aptiktas 30-60 cm storio kultūrinis sluoksnis, sudarytas iš juodo humusingo smėlio. Šio sluoksnio viršus nuolaidus ir atkartoja dabartinį reljefą, o apačia – lygi, pasiekta 164,9 m aukštyje virš jūros lygio. Šiame sluoksnyje įvairiuose gyliuose aptikta padrikai išsidėsčiusių natūralių riedulių (iki 10, rečiau – 20 cm skersmens), degusių ir suskilinėjusių akmenų, lipdytos apžiestos ir ją imituojančios keramikos indų fragmentų, geležinis peiliukas tiesia nugarele bei

6. Šurfo Nr. 1 vaizdas 70-80 cm gylyje. Apatinis kultūrinio sluoksnio horizontas. Fotografuota iš ŠV. D. Baltramiejūnaitės nuotr.

7. Koralo *favositus* fosilija, rasta kultūriniame sluoksnyje. D. Baltramiejūnaitės nuotr.

titnaginis trikampis įklotinis strėlės antgalis.

Žemiau aprašyto sluoksnio 70-90 cm gylyje nuo paviršiaus tirtas vos tamsesnio degėsingo juodo smėlio kultūrinis sluoksnis, siekęs 5-20 cm storį. P šurfo dalyje, sluoksnio viršuje atidengta neidentifikuotos archeologinės struktūros (objekto 1) dalis – kietas degusio molio sluoksnis, kurio storis siekė 10 cm. Gali būti, kad tai židinio ar krosnies pado liekanos. 20 cm į ŠV nuo šio objekto, atidengta nenustatytos paskirties akmenų konstrukcija – objektas 2. Jį sudarė 5-20 cm skersmens nedegę akmenys dėti keliomis eilėmis pailga linija R-V kryptimi. Į P nuo akmenų, kultūrinio sluoksnio įgilėjime, aptikta organikos – nedegusių medžio liekanų, gyvulių kaulų bei medžio anglies. Taip pat rasta stipriai apirusių lipdytos, apžiestos bei apžiestą imituojančios keramikos indų šukių, kurių dalies dėl sunykimo nebuvo įmanoma išsaugoti. Tarp padrikai išsidėsčiusių ~5 cm skersmens nedegusių ir smulkių degusių akmenukų aptikta koralo *favositus* fosilija. Aprašomo sluoksnio apačioje, P šurfo dalyje buvęs dar vienas neidentifikuotos paskirties objektas (Nr. 3). Jis sudarytas iš nestambių, iki 10 cm skersmens neperdegusių akmenų, išdėliotų tiesia viena linija P-Š kryptimi (brėžinys pav.)

ŠURFAS 2

1x4 m dydžio šurfas tirtas prie dabar tekančio

upelio vagos, už terasos, kurioje buvusi įkurta gyvenvietė, rytinio šlaito. Tyrimų metu nustatyta, kad šioje vietoje dabartinis reljefas suformuotas XX a. Tik po storu supiltiniu sluoksniu su gausiomis šiukšlėmis aptikti aliuvinių sąnašų sluoksniai su keliomis smulkiais lipdytos ir apžiestos keramikos šukėmis bei pavieniais degintiniais kauliukais.

ŠURFAS 3

1x2 m dydžio šurfas tirtas žemiausioje slėnio dalyje, į rytus nuo terasos, kurioje buvusi gyvenvietė. Šioje vietoje po dirvožemio sluoksniu su šiuolaikinėmis šiukšlėmis aptikti uždumblėję, žemiau – redukcinio glėjinio smėlio ežero sluoksniai. Minėti duomenys rodo, kad ši vieta – buvęs ežero krantas.

TYRIMŲ IŠVADOS

Remiantis nedidelės apimties archeologinių tyrimų duomenimis galima teigti, kad šioje mažo uždaro slėnio vietoje II t-mečio pačioje pradžioje (X-XI/XII a.) buvo įrengta viena ar kelios sodybos, greičiausiai sunykusios gaisro metu. Vietovė buvo žinoma ir kur kas ankstesniais laikais – viršutiniame kultūriniame sluoksnyje rastas titnaginis trikampis strėlės antgalis skiriamas vėlyvojo neolito laikotarpiui (III tūkst. pr. Kr. pabaiga – II tūkst. pr. Kr. pradžia).

Naujosios Rėvos piliakalnio ir gyvenvietės tyrimai

1. Naujosios Rėvos piliakalnis iš PR pusės. L. Tamulyno nuotr.

¹ Lietuvos piliakalniai, Naujoji Rėva, http://www.piliakalniai.lt/piliakalnis.php?piliakalnis_id=765 (2018.09.18)

Naujosios Rėvos piliakalnis (dar vadinamas Rusų Bažnyčia) yra įrengtas Neries dešiniojo kranto aukštutinės terasos kyšulyje. Aikštelė keturkampė, pailga ŠR-PV kryptimi, 40x15 m dydžio, žemesniu PV galu. Jos ŠR krašte supiltas 10 m ilgio, 2 m aukščio, 11 m pločio pylimas, kurio išorinis 7,5 m aukščio šlaitas leidžiasi į 14 m ilgio, 21 m pločio, 6 m gylio griovį 7 m pločio dugnu. Šlaitai statūs, 12–35 m aukščio. Šlaitai erodavę, pylime iškastos duobės. Piliakalnis apaugęs pušimis, pomiškis iškirstas. PV papėdėje yra papėdės gyvenvietė. Piliakalnis ir papėdės gyvenvietė iki 2018 m. nebuvo tyrinėti. Piliakalnis iki šiol buvo datuojamas II tūkst. pradžia.¹

Vertinant vietovės reljefo ypatybes (buvusių

upelių, šaltinių vietos) papėdės gyvenvietė galėjo užimti apie 11000 m² plotą (ribojama Neries pakrantės, statesnių šlaitų, buvusių upelių).

2018 m. planuojant sutvarkyti Naujosios Rėvos piliakalnio prieigas, piliakalnio aplinkoje buvo atlikti archeologiniai tyrimai – ištirtas 30,25 m² plotas (5 šurfai ir 1 perkasa) Šurfai 1, 2 ir perkasa 1 tirti papėdės gyvenvietėje, o šurfas – 3 piliakalnio aikštelėje, šurfai 4 ir 5 – piliakalnio prieigose. Šurfuose 4 ir 5 kultūrinis sluoksnis ne-

2. Naujosios Rėvos Piliakalnio su gyvenvietės situacijos planas. D. Kontrimo brėž.

Sutartiniai žymėjimai:

- Naujosios Rėvos piliakalnio su gyvenvietės saugoma teritorija
- piliakalnis
- menamos papėdės gyvenvietės ribos
- 2018 m. tirti plotai

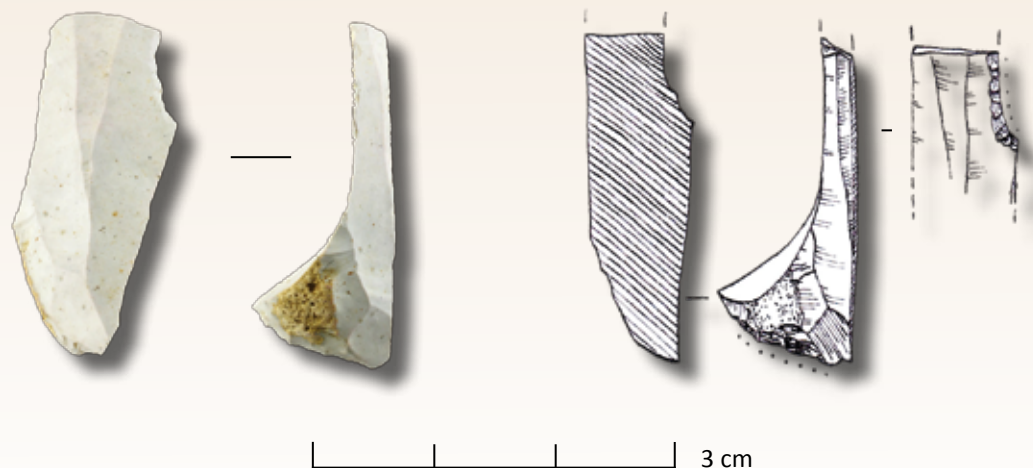
3. Naujosios Rėvos piliakalnio papėdės gyvenvietė, vaizdas iš P pusės. L. Tamulyno nuotr.

aptikas – jis čia nesusiformavęs. Šurfe 3, tirtame piliakalnio aikštelėje kultūrinis sluoksnis taip pat neišlikęs – tikėtina nupustytas. Įžemio horizonte fiksuotas XX–XXI a. vėlyvas įgilintas objektas.

Šurfe 1 po 20–40 cm storio dirvožemio sluoksniu fiksuotas 3–12 cm storio juodo žvyringo smėlio kultūrinis sluoksnis. Kultūrinio sluoksnio paviršiaus altitudė žemėja ir kultūrinis sluoksnis plonėja ŠR–PV kryptimi. PV šurfo dalyje kultūrinis sluoksnis siaurėja iš kraštų link PV pjūvio vidurio. Po kultūriniu sluoksniu fiksuotas 5–10 cm storio difuzinio smėlio (juodo smėlio kultū-

rinio sluoksnio ir įžemio smėlio) sluoksnis. Įžemio horizonte fiksuotas vienas įgilintas objektas. Į tiriamą plotą patekusi objekto dalis yra 100x30 cm dydžio. Objektas pjūvyje ovalo formos, užpildytas juodu smėliu, kuriame medžio anglies koncentracija kur kas didesnė nei kultūriniame sluoksnyje. Kadangi visas objektas į tiriamą plotą nepateko, jo kilmę tiksliau interpretuoti kol kas sunku. Objekto užpilde buvo keturi didesni (30x20x18, 25x18x20, 20x17x12, 12x10x9 cm dydžio) akmenys ir keli smulkus akmenys. Du akmenys apdegę. Objekto užpilde rasta 1 smulki

4. Titnaginys dirbinys iš šurfo 1. Gabrielės Gudaitienės piešinys.

Naujosios Rėvos piliakalnio ir gyvenvietės tyrimai

lipdyto puodo šukė (nenustatyto tipo) ir viena lipdyto puodo grublėtu paviršiumi šukė.

Kultūriniame sluoksnyje rastos 2 lipdytų puodų grublėtu paviršiumi sienelių šukės, 8 smulkios nenustatyto tipo keramikos šukės (15,7 g. bendro svorio) ir dar viena itin smulki

mis vizualiai sunkiai skiriamas nuo dirvožemio ribos.

PERKASA 1

Perkasa 1 tirta pirmojoje Neries terasoje esančioje piliakalnio papėdės gyvenvietėje. Di-

5. Įgilinto objekto pjūvis šurfe 1. D. Kontrimo nuotr.

lipdyto puodo grublėtu paviršiumi šukė (3,38 g.). Taip pat dirvožemio sluoksnio apačioje, kultūrinio sluoksnio horizonto paviršiuje rastas neaiškos paskirties titnaginys dirbinys (galimai gremžtukas).

Šurfe 2 po 20–25 cm storio dirvožemio sluoksniu fiksuotas 3–10 cm storio juosvo smėlio kultūrinis sluoksnis. Kultūrinis sluoksnis šurfe pažeistas ūkinės veiklos, neintensyvus, vieto-

džiojoje gyvenvietės dalyje esamas paviršius yra pakankamai nelygus (įdubimai, duobės, kaubriai) – vieta paveikta ūkinės veiklos XX a. Perkastos vietoje paviršiaus altitudė nežymiai žemėja Š–P kryptimi. Po 18–32 cm storio dirvožemio sluoksniu (77,0–76,8 m aukštyje) fiksuotas 5–24 cm storio papėdės gyvenvietės kultūrinis sluoksnis – juodas smulkus degėsingas smėlis. Kultūrinio sluoksnio paviršiaus altitudė

Naujosios Rėvos piliakalnio ir gyvenvietės tyrimai

— gyvenvietės kultūrinis sluoksnis

6. Perkaso 1 R pjūvio stratigrafija. D. Kontrimo nuotr.

pakankamai netolygi, žemėja ŠR-PV kryptimi. Įžemis – rusvas, gelsvas smulkus smėlis, pereinantis į baltą dulkingą, pasiektas 36–56 cm gylyje nuo esamo paviršiaus. Jokių įgilintų objektų įžemio horizonte nebuvo fiksuota.

Iš viso perkasoje surinkti 143 vnt. keramikos šukių (548,9 g.). Visos keramikos šukės yra itin fragmentiškos (0,5–4 cm dydžio).

KERAMIKA GRUBLĖTU PAVIRŠIUMI

Didžioji dalis smulkių šukių yra neidentifikuojamo tipo pagal paviršiaus apdirbimą – 84

vnt. (148,9 g.). Absoliučią daugumą identifikuotos keramikos sudaro lipdytų puodų grublėtu paviršiumi šukės – 49 vnt. (335,7 g.). Keramika grublėtu paviršiumi sudaro 34% pagal šukių kiekį vienetais ir 64% pagal bendrą šukių svorį visos surinktos keramikos. Iš visų grublėtosios keramikos šukių išskirti trys skirtingų puodų tipai (bent trys skirtingi puodai).

Pirmasis tipas – tai vėlyvoji grublėtoji keramika (puodai tiesiomis sienelėmis ir kakleliu). Šios šukės ryškiai grublėtos, rudos spalvos molio masės.

Antrajam tipui priskirtinos šukės taip pat yra

7. Keramika grublėtu paviršiumi (1-asis tipas). D. Kontrimo nuotr.

8. Keramika grublėtu paviršiumi (2-asis tipas). D. Kontrimo nuotr.

vėluvosios grublėtosios keramikos puodo tiesiu kakleliu. Šios šukės (viršutinė ir apatinė puodo dalys) neryškiai grublėtos, šviesiai rusvos molio masės.

Trečiajam tipui priskirtinos šukės šviesiai rudos molio masės (vietomis rausvos), išgaubtomis sienelėmis.

Identifikuotų puodų šukės datuojamos IV–VIII a.

KITI KERAMIKOS TIPAI

Kultūriniame sluoksnyje buvo rastos dvi šukės lipdytų puodų brūkšniuotu paviršiumi. Tačiau šios šukės yra itin smulkios (2 cm dydžio) ir gali priklausyti ankstyvajai grublėtajai keramikai (brūkšniavimas po grublėtumu). Taip pat rastos kelios smulkios šukės priskirtos keramikai kruopėtu paviršiumi, lygiu paviršiumi ir apžiestosios keramikos.

Kitai masinei medžiagai priskirti molio tinko fragmentai, šlakas ir gyvūnų kaulai. Molio tinko surinkti 23 vienetai (105 g.), šlako – 5 vnt. (57,1 g.), gyvūnų kaulų – 22 vnt. (60,85 g.). Pastebėtina, kad aptikti tik nedideli gyvūnų kaulų fragmentai. Identifikuoti 14 smulkių, prastai išlikusių gyvūnų kaulų fragmentai ir 3 dantys. Visi jie – žinduolių liekanos, 4 kaulo fragmentai pabuvoję ugnyje. Iki rūšies identifikuoti 3 dantis, jie priklausė dviem galvijams (1,5–2 m. ir 3–4 m.) bei senam (15–16 m) arkliui.

Atskirą grupę sudaro titnago radiniai. Iš viso perkasoje surinta 15 titnago nuoskalų. Titnaginių dirbinių iš viso neaptikta. Visos nuoskalos konkrečiam laikotarpiui nepriskiriamos – gali būti tiek akmens a., tiek bronzos a. Dalis nuoskalų yra su labai stora baltos spalvos patina, kas rodo, kad šie radiniai ilgą laiką buvo veikiami postdepozicinių veiksnių.

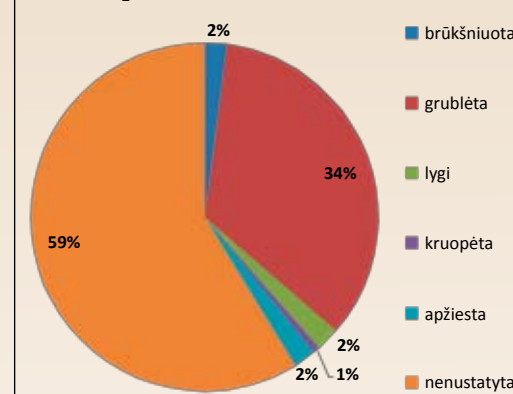
9. Keramika grublėtu paviršiumi (3-asis tipas). D. Kontrimo nuotr.

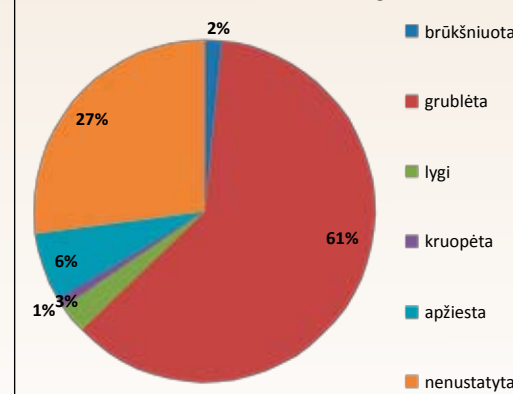

9. Iširta perkasa iš P pusės. D. Kontrimo nuotr.

Perkasos 1 keramikos tipų pasiskirstymo procentinė išraiška (vnt.)

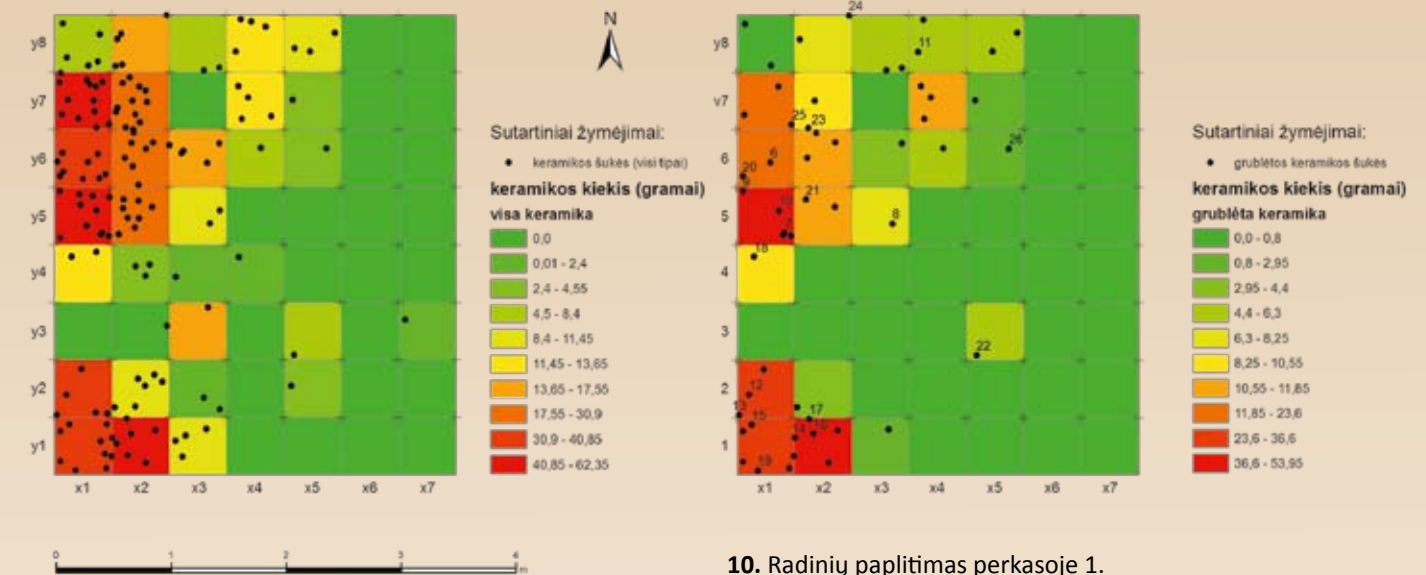
Perkasos 1 keramikos tipų pasiskirstymo procentinė išraiška (g.)

RADINIŲ PASISKIRSTYMAS TIRTAME PLOTE

Tirtame plote išsiskiria aiški radinių koncentracija V perkasoje, tuo tarpu R perkasoje aptikta tik keletas radinių. Didžiausias keramikos kiekis buvo surinktas kv. x1/y1-y2, x2/y1, x1-x2/y5-y7. Pažymėtina, kad kv. x1-x2/y3 fiksuotas vėlyvas suardymas, su kuriuo gali būti siejamas ir radinių nebuvimas šiuose kvadratuose. Aiškos koreliacijos tarp kultūrinio sluoksnio storio ir radinių kiekio nėra – kultūrinio sluoksnis perkasoje R ir V dalyje žymiau nesiskiria (kiek plonesnis tik perkasoje PR kampe). Kultūrinio sluoksnio didesnį intensyvumą V perkasoje paaikškinti nepakanka duomenų. Kitos masinės medžiagos (molio tinkas, šlakas, gyvūnų kaulai) atskiros aiškesnės koncentracijos nepastebimos. Pažymėtina, tik tai, kad visi šlako fragmentai buvo aptikti perkasoje ŠV kampe. Galima išskirti tik titnago nuoskalų koncentraciją R, PR perkasoje, kur kitų, geležies amžiui priskiriamų radinių neaptikta.

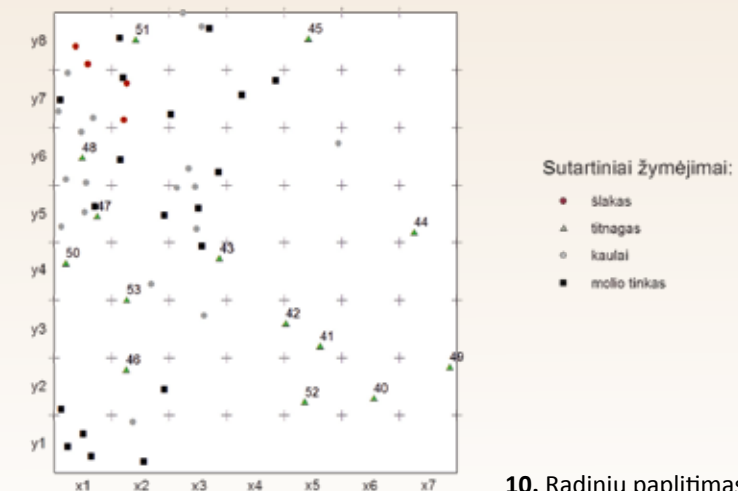
Naujosios Rėvos piliakalnio ir gyvenvietės tyrimai

10. Radinių paplitimas perkasoje 1.

Atliktų tyrimų duomenimis Naujosios Rėvos piliakalnio papėdės gyvenvietės tirta vieta galėjo būti naudota I–XIV a, tačiau be grublėtosios keramikos buvo aptiktos tik kelios itin smulkios kitiems tipams priskirtinos šukės (keramika brūkšniuota, lygiu paviršiumi, apžiesta keramika), todėl tokiame datavime pagrįsti turėtų būti atlikti

išsamesni didesnių apimčių tyrimai. Kol kas tirtoji vieta galėtų būti datuojama IV–VIII a. – toks datavimas pagal surinktą medžiagą kol kas kelia mažiausiai abejonių. Nors tyrimų metu aptikta titnago skalda aiškesnio datavimo neturi, neatmesnina tikimybė, kad tirtąjoje vietoje galėjusi būti ir akmens amžiaus stovyklavietė.

10. Radinių paplitimas perkasoje 1.

Gedimino kalno šlaitų tyrimai

1. Šiaurės vakarų šlaitas. L. Tamulyno nuotr.

Vilniaus piliavietė, vad. Gedimino kalnu, Pilies kalnu, Aukštutine pilimi yra kompleksinio Nekilnojamųjų kultūros vertybių registre įrašyto paminklo – Piliakalnio su papiliais dalis. Vietovė yra Vilniaus senamiesčio, Vilniaus senjo miesto su priemiesčiais, Vilniaus pilių su įtvirtinimais, pastatais ir jų lieknomis teritorijoje. Piliavietė patenka į Vilniaus pilių valstybinio rezervato teritoriją; nuo 1994 m. kaip sudėtinė Vilniaus istorinio centro dalis yra įtraukta į UNESCO Pasaulio paveldo sąrašą.

2016–2017 m. Vilniaus Aukštutinės pilies kalno (vadinamo Gedimino kalnu) šlaitus niokojo stipri erozija. Slinktys ar mažiau pastebimas grunto judėjimas paveikė beveik visus šlaitus. Kadangi šis objektas yra kultūros paveldo vertybė, vykdant šlaitų stabilizavimo darbus 2017–2018

m. kartu ar prieš tai buvo atliekami archeologiniai tyrimai. Patogumo dėlei tvarkyti ir tyrinėti kalno šlaitai suskirstyti į atskiras zonas, kurių tyrimų rezultatai aptariami atskirai.

1. ŠIAURĖS VAKARŲ ŠLAITAS

Šiaurės vakarų šlaitą nuošliaužos paveikė pirmos ir bene stipriausiai. Slenkant gruntui buvo pažeistos dar XX a. pab. šlaito viršuje įrengtos tvirtinimo konstrukcijos – betoniniai rostverkai, taip pat šlaitą apačioje tvirtinusi atraminė siena, kurios dalis griuvo kartu su slenkančia žeme. Siekiant sutvirtinti šlaitą buvo priimtas sprendimas visą nestabilų paviršinį gruntą pašalinti iki

2. Situacinis šlaituose vykdytų tyrimų planas. →
Sudarė D. Baltramiejūnaitė.

3. A. Tautavičiaus tyrinėjimai 1955 m. LII. Neg. Nr. 5470.

4. XVI a. vid. statytos atraminės sienos rytinis galas. LII. Neg. Nr. 5474.

¹ TAUTAVIČIUS A., 1955. *Vilniaus Pilies kalno šiaurinėje papėdėje vykdytų 1955 m. nuo rugsėjo 14 d. iki lapkričio 25 d. kasinėjimų dienoraštis* LII, b. 34. Vėlesnius mažų apimčių tyrimus A. Tautavičiaus kastoje vietoje vykdė G. Rackevičius, A. Kuncevičius. RACKEVČIUS G., 1995. *Vilniaus aukštutinė pilis Archeologinių tyrimų ataskaita*. LII, b. 2458; KUNCEVIČIUS, A., 2013. *Vilniaus piliavietės vad. Gedimino kalnu, Pilies kalnu, Aukštutinė ir Žemutinė pilimi (u. k. 141) archeologinių žvalgymų 2013 m. ataskaita*;

geologinių sluoksnių, o buvusio paviršiaus atkūrimui panaudoti tarpusavyje sukabintas skalda pripildytas vielos dėžės – taip vadinamus gabionus.

Tokiu būdu 40–45 m pločio ŠV šlaito juostoje nuo pat šlaito viršuje atstatytos aikštelę juosiančios gynybinės sienos iki apačios, kartu su tvarkybos ir statybos darbais, buvo vykdomi archeologiniai žvalgymai (bendras plotas projekcijoje – 1925 m²). Vietose, kur žvalgymu metu pastebėtos archeologinio pobūdžio vertybės, pristabdyti mechanizuotus tvarkybos darbus buvo atliekami archeologiniai žvalgomieji tyrimai (pav. 2). Tokio pobūdžio kasinėjimais tirti 2 atskiri plotai: 30 m² šlaito apačioje prie atraminės sienos žmonių kapų koncentracijos vietoje ir 13 m² viršutinėje šlaito dalyje – atidengtų mūrų vietoje.

Tyrimų metu pakartotinai ar naujai atidengtos kalno šlaite buvusios archeologinės, architektūri-

nės struktūros ar jų fragmentai: XX a. grindinys bei šulinys, XVI a. vid. atraminės sienos ir su ja besijungiančios XVII a. (?) skersinės sienos fragmentai, XVII a. (?) kapai, XX a. II Pasaulinio karo metu nacių įrengto tunelio anga bei griuvusių XV (?) a. mūrų liekanos šlaito viršuje. Taip pat nuo tirtto ploto viršaus iki apačios užfiksuota viršutinių šlaite besiklosčiusių sluoksnių stratigrafija.

Kalno šlaito apačioje, atraminės sienos R galo ir prie jo prijungtos skersinės sienos, akmenų grindinio ir šulinio aplinka plačiausiai tyrinėta 1955 m., vadovaujant A. Tautavičiui¹. Tuomet pradėtas kasti 10x10 m plotas Nr. 1 apėmė dar nerestauruotos atraminės sienos R galo griuvėsius taip, kad jie pateko į vidurį perkastos. Vėliau, norint atidengti R atraminės sienos galą tiriamas plotas dar pratęstas 10x10? m. Ataskaitoje nurodoma, kad nekasta pratęstos perkastos ŠR dalis, nes joje matomas neseniai įrengtas šulinys, o piečiau kalno šlaite nejudintas smė-

5. ŠV šlaito apačioje atidengtas XX a. grindinys ir šulinys. D. Baltramiejūnaitės nuotr.

lis pasiektas 20 cm gylyje. Nors nuotraukose ir S. Lasavicko darytame brėžinyje toliau į R nuo sienos tirtto ploto dalyje matosi grindinys, jokių duomenų apie jį tekste nepateikiama² (pav. 3). Pagrindiniame geriau aprašytame plote Nr. 1 A. Tautavičius tyrė atraminę sieną ir jos prieigą. Nustatyta, kad siena sumūryta XVI a. vid., iš akmenų ir plytų, rištų kalkiniu skiediniu. R dalyje siena buvo palikta netvarkingu galu, galbūt manant ją pratęsti ateityje (pav. 4). Manyta, kad sienos vidinė dalis priglausta prie šiam tikslui nukasto šlaito – taip ne tik sumažinant slinkčių grėsmę, bet ir praplečiant papėdės aikštelės plotą naujosios Šv. Barboros bažnyčios statybai³. Vėliau, anot tyrėjo, greičiausiai XVII a. vid. prie rytinio jos galo primūryta kita statmena siena,

jungianti atraminę sieną su vakariniu Arsenalo korpusu⁴.

2017–2018 m. tyrimais pakartotinai atidengtos visos šios A. Tautavičiaus tyrimų metu matytos, tik nebūtinai detalios aprašytos struktūros. Dar prieš pradėdant šlaito tvirtinimo darbus, 2017 m. D. Kontrimo tirtto šurfo vietoje buvo aptiktas grindinio fragmentas, o taip pat nustatyta, kad po juo yra susiklostę suslinkę sluoksniai su XIV–XX a. datuojamais radiniais⁵. Šlaito tvarkymo metu atidengti viso šio grindinio likučiai, kurių ilgis buvo 6 m Š–P kryptimi ir 5 m plotis R–V kryptimi (pav. 4). Apatinis ir R grindinio kraštai nuardyti, o viršutinis ir V – lygūs.

4 m žemyn šlaitu nuo grindinio atkastas iš gelsvų plytų sumūrytas šulinys, greičiausiai tas

² POVILAITYTĖ E., VITKAUSKIENĖ B. R. 2014. Architektas Sigitas Lasavickas. Vilnius, p. 70.

³ TAUTAVIČIUS A., 1960. Vilniaus pilies teritorijos archeologiniai kasinėjimai In: *Valstybinės LTSR architektūros paminklų apsaugos inspekcijos metraštis*. Vilnius, p. 17, 20–21.

⁴ TAUTAVIČIUS A., 1955. Op.cit., p. 65.

⁵ KONTRIMAS D., 2017. *Vilniaus piliavietės, vad. Gedimino kalnu, Pilies kalnu, Aukštutinė ir Žemutinė pilimi (141), žvalgomųjų archeologinių tyrimų 2017 m. ataskaita*.

⁶ KITKAUSKAS N., 1989. *Vilniaus pilys. Statyba ir architektūra*. Vilnius, p. 29.

pats, kurį kaip neseniai įkastą 1955 m. mini A. Tautavičius (**pav. 5**). Šulinys 2 m gylio, jo užpilde rasta žalio stiklo šukių ir geležinių vinių. Iš P pusės šulinio šoną gaubia, panašus smėlio sluoksnis, kuriame formuotas akmenų grindinys. Tikėtina, kad tai vienalaikė XX a. pirmos pusės statyba, siejama su šlaito tvirtinimu ir nuotekų surinkimu.

Tyrimų metu pakartotinai atidengta ir A. Tautavičiaus tyrinėtų sienų dalis – jos galas ir vidinė prie šlaito glausta pusė. Kaip ir remiantis ankstesniais rezultatais, taip ir paskutiniaisiais, galima teigti, kad siena glausta prie nukasto šlaito, formuojant ją iš akmenų ir plytų. Vietomis,

kur šlaito paviršius už sienos mažiau suardytas, palei ją užfiksuotas įkastas ir vėliau užslinkęs ar užpiltas iki 2 m pločio ir apie 1,3 m gylio griovys – „laiptas“, galbūt turėjęs reikšmės statant sieną. Grioviui tuoj pat ar kiek vėliau po statybų užsipildžius, paviršiumi palei sieną (ar jos dalį) buvo suformuota akmeninė nuogrinda su latakų vandeniui nutekėti (**pav. 6, pav. 7**). Galima manyti, kad kartu su atraminės sienos pastatymu tai vienas pirmųjų sprendinių, turėjusių sutvirtinti kalno šlaitą nuo slinkčių, kurios, kaip galima spręsti iš rašytinių šaltinių, XVI a. buvo gan aktyvios⁶. Vėliau sienai sulaikant dėl erozinių procesų slenkančias žemes buvęs paviršius kartu su

6. Palei ŠV šlaito atraminę sieną buvusio griovio pjūvis. R. Šiaulinsko nuotr.

7. Grindinys ir kapas Nr. 9 palei ŠV šlaito atraminę sieną. R. Šiaulinsko nuotr.

nuogrinda buvo palaidotas po čia besikaupusiais deliuviniais sluoksniais.

Vietomis šie sluoksniai buvo perkasti šlaite laidojant mirusiuosius (**pav. 7**). 2017 m. ŠV šlaite jų buvo aptikta 9. Didžioji dauguma kapų labai suardyti vėliau vykdytų žemės kasimo darbų, ar vykusių slinkčių metu. Iš tų, kurie išliko geriau galima manyti, kad mirusieji buvo laidoti tvarkingai: karstuose (prie vieno aptiktos kaltinės vinys), palaidoti ant nugaros, liemens ar dubens srityje sukryžiuotomis rankomis, galva į V ar PV. Antropologiniais tyrimais nustatyta, kad tai jaunų 20–40 m. vyrų palaikai be žymesnių traumų ar ligų pėdsakų. Įkapių prie kaulų nerasta, dėl to palaidotųjų mirties laikas lieka neaiškus. Kadangi kasant duobes mirusiems buvo suardytas greičiausiai XVI a. vid. ar kiek vėlyvesniu laiku datuojamas grindinys, kapai negali būti skiriami ankstyvesniam laikotarpiui. K. nr. 9 griaučiai buvo datuoti radiokarbono metodu, gauta platų 1640–1949 m. (230±40; lab. kodas FTMC-37-1) laikotarpį apimanti data. Visgi, gretinant visus anksčiau ir šiais metais rastų palaidojimų duo-

menis, keliama prielaida, kad tai greičiausiai XVII a. karo su Maskva dalyvių kapai, galbūt 1660–1661 m. Aukštutinėje pilies teritorijoje apgultos, vaivados Danilo Myšeckio vadovaujamos, rusų kariuomenės likučiai. Remiantis istoriniais šaltiniais manoma, kad per šią pusantrų metų trukusią apgultį rusų karių drastiškai sumažėjo: neskaitant dezertyrų, didelė jų dalis mirė nuo kariuomenę sekinusių ligų (skorbuto ir kt.), sužeidimų ar pan.⁷ Prielaidą, kad šioje šlaito pusėje laidoti žmonės galėjo būti carinės armijos igulios kareiviai, jau kėlė G. Striška, tyrimų ŠV šlaito apačioje metu atradęs 8 karstuose laidotų vyrų kapus⁸. Prie vieno jų kaip įkapę ar kaip atsitiktinis nuslinkusio grunto radinys buvo 1611–1613 m. Rusijoje kaldinta kapeika.⁹

II Pasaulinio karo metais nuo ŠV iki PV šlaito po kalnu nacistinės Vokietijos paliepiu buvo įrengtas priešlėktuvinei gynybai skirtas tunelis su trečia anga, išeinančia ir į kalno viršų. Pasibaigus karui slėptuvė tapo nebenaudojama. Nepaisant to, joje 1948 m. buvo kilęs gaisras, o vėliau, nelaimingo atsitikimo metu, įkritis žuvo vaikas¹⁰.

⁷ MEILUS E., 2007 - Vilniaus pilių apsiaustis ir išvadavimas iš maskvėnų (1660-1661 m.) In: *Vilniaus žemutinė pilis XIV a.-XIX a. pradžioje*. Vilnius, 2007, p. 83, 90.

⁸ STRIŠKA G., 2007. *Vilniaus pilies teritorija. Keleivinio keltuvo aikštelių Arsenalo kieme ir pilies kalne 2003 m. archeologinių tyrimų ataskaita I. LL, b. 4597*, p. 30.

⁹ STRIŠKA G., 2007. *Vilniaus pilies teritorija. Keleivinio keltuvo aikštelių Arsenalo kieme ir pilies kalne 2003 m. archeologinių tyrimų ataskaita II. LL, b. 4598*, p. 223

¹⁰ Prieiga per internetą: https://www.archyvai.lt/lt/lya_parodos/dokumentai-apie-gedimino-pctx.html. Žiūrėta 2019 m. kovo mėn.

¹¹ Dokumentų byla apie Aukštutinės ir Žemutinės pilių, jų liekanų kompleksą bei Gedimino kalno sutvarkymą (Gedimino aikštė) Atr-13, a, b, 1950–1973, KPC, f. 3, ap. 1, b. 352.

¹² ZILINSKAS R., 2018. Statinių liekanos pietrytiniame ir šiauriniame kalno šlaite Vilniaus pilių teritorijoje su įtvirtinimais, pastatais ir jų liekanomis 1791, Vilniaus piliavietėje, vad. Gedimino kalnu, Pilies kalnu, Aukštutinė ir Žemutinė pilimi 141, Arkikatedros bazilikos, Žemutinės ir Aukštutinės pilių pastatų, jų liekanų ir kitų statinių komplekso 642 teritorijoje, Vilniaus senamiestyje 16073, Vilniaus senojo miesto vietoje su priemiesčiais 25504 architektūros tyrimai. UAB „Atodangos“, AD/18/10-PD, p. 16–17.

1955 m. A. Tautavičius atkasė buvusias įėjimo angas, o 7 dešimtmetyje tunelis buvo apmatuotas, fotografuotas ir netrukus priimtas sprendimas jo angas ir kameras užpildyti šlapiu smėliu, taip apsaugant kalno būklę bei išvengiant investicijų, kurių reikalautų jo išsaugojimas ir pritaikymas visuomenei¹¹. 2017 m. buvo atkasta priešakinė ŠV tunelio angos dalis, pilnai užpildyta smėliu. Buvusios medinės tunelio perdangos visiškai sutręšusios. Ties sienoje užmūryta anga, vidinėje pusėje buvusi mūrinė stakta geležiniams vartams, laipteliai patogesniai nusileidimui (pav. 8). Ties buvusią tunelio sieną virš grindų buvo nutiestas metalinis nuotekų vamzdis.

Ankstyviausi ŠV šlaite aptikti archeologinių objektų likučiai – prie kalno aikštelę juosusios gynybinės sienos ir spėjamo šiaurinio bokšto aptikti 3 mūrų fragmentai, praeityje galbūt priklausę vienam statiniui (pav. 9). Mūrai naudoti akmenys ir rusvos kartais brauktinės plytos, surištos balkšvu skiediniu, kuriame laboratoriniais metodais aptiktas didelis kazeino kiekis¹².

Galimo šiaurinio bokšto, gynybinės sienos, galbūt ją ar bokštą laikusių kontraforsų likučius pradėta tirti dar 1940 m. Tuomet lenkų archeologai E. ir V. Holubovičiai atidengė Š aikštelės pakraštyje buvusias mūrų liekanas, pagal palei juos susiformavusius kultūrinius sluoksnius bei per-

8. Užmūryta įėjimo į slėptuvę anga iš vidinės atraminės sienos pusės. D. Baltramiejūnaitės nuotr.

9. Mūro fragmentai ŠV šlaito viršuje. G. Grižo nuotr.

kasimus sprendė apie galimą jų statymo laiką¹³. Aikštelėje aptiktą statinio dalį jie siejo su XV a. pradžioje statytu šiauriniu bokštu, prie jo Š pusėje priglaustą tačiau atskilusį mūrą – su kiek ankstesne gynybine siena, o žemiau jos buvusią mūro atšaką – su kontraforsu („ramsčiu“) ¹⁴. Pakartotinai mūrai buvo atidengti ir vėlesnių tyrimų metu¹⁵. 2014 m. mūro tyrimus atlikęs R. Šmigelskas suabejojo šiaurinio bokšto buvimu¹⁶, tačiau 2017–2018 m. atkastos per avariją nukentėjusios, atplyšusios ir paslinkusios mūrų dalys vėl grąžino diskusiją. Architekto R. Zilinsko manymu, mūrai būdingi Vytauto laikotarpiui ir turi būti siejami su 1419 m. (ar nežymiai vėlesne) žymiai didesnio nei iki šiol manyta bokšto statyba¹⁷. Mūrai su sluoksnių likučiais neardyti ir uždengti naujomis šlaitų tvirtinančiomis konstrukcijomis.

Sprendžiant pagal stratigrafiją mūrų griūtis turėjusi vykti ne vėliau kaip XVII a. Būtent su šio

laikotarpio radiniais (keramikos šukėmis, metalo dirbiniais ir pan.) virš mūro susiformavęs griuvenų sluoksnis. Mūro „užnugaryje“ buvęs panašios struktūros tačiau skirtingo atspalvio sluoksnis su gausiomis plytų, čerpių, puodyninių koklių liekanomis. Jame taip pat rasti ir du akmeniniai sviediniai bei Aleksandro moneta. Visa tai leidžia sluoksnį datuoti XV–XVI a. laikotarpiu, tačiau jo susidarymo aplinkybės lieka neišaiškintos. Po mūrais buvęs suplautas nevienalytis kultūrinis sluoksnis, kuriame nedideliame tirtame plote jokių radinių nerasta. Tikėtina, kad tai įdubusioje aikštelės dalyje iki mūrinės pilies statybos besiformavęs sluoksnis, dėl palankių erozijai aplinkybių plautas žemyn.

2. ŠIAURINĖ PAŠLAITĖ

Š šlaito papėdė įrengtas vandentiekis laistymo sistamai. Prieš ir vykdant darbus atlikti žvalgy-

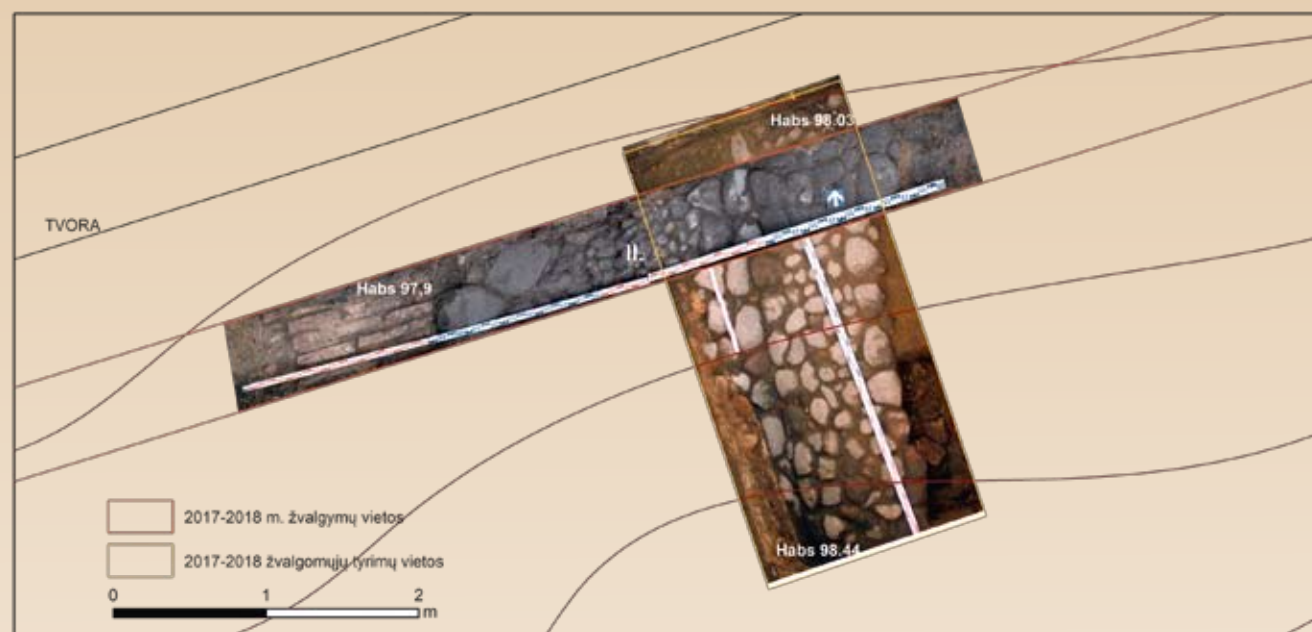
¹³ HOLUBOVIČIAI E. ir V., 1941. Gedimino kalno Vilniuje 1940 metų kasinėjimų pranešimas. Kaunas, p. 25–26.

¹⁴ HOLUBOVIČIAI E. ir V., op.cit., p. 26, pieš. 4.

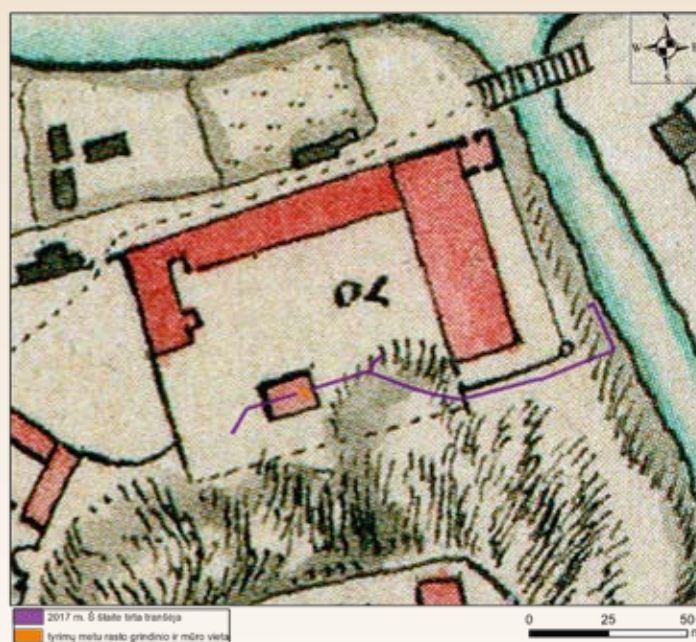
¹⁵ LISANKA A., 1984. Vilniaus Gedimino pilies kalno tyrinėjimai 1982 m. In: *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje*, p. 25–26; ŠMIGELSKAS R., 2015. Žvalgymai Vilniaus Gedimino kalne In: *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 2014 metais*, p. 209–210.

¹⁶ ŠMIGELSKAS R., 2015. Op.cit., p. 209.

¹⁷ ZILINSKAS R., 2018. Op.cit., p. 16–17.

10. Š laite kastoje tranšėjoje ir šurfe Nr. 3 atidengtas grindinys ir mūras. Sudarė D. Baltramiejūnaitė.

11. Grindinio ir mūro vieta 1737 m. Fiurstenhofo plano iškarpoje. Sudarė D. Baltramiejūnaitė.

mai (147 ir 7 m ilgio iki 0,5 m pločio tranšėjose) ir žvalgomieji tyrimai (2 šurfai, kurių bendras plotas 6,4 m²). Didžiojoje tranšėjos dalyje kasant iki 0,7 m gylį, fiksuoti tik paviršiniai archeologinio paveldo pažinimui nereikšmingi sluoksniai, tačiau keliose vietose aptikta vertingų radinių. Šurfe Nr. 1 ir ties juo vėliau kastos tranšėjos dugne atidengta iš įvairaus skersmens riedulių formuota 3 m pločio nuogrinda su latakais vandeniui nutekėti. Nuogrinda yra 0,4–1,1 m gylyje nuo dabartinio paviršiaus, per 3 atidengtus metrus ji buvo nuolaidi š kryptimi 0,4 m. Prie V jos krašto priglauistas mūras, kurio tik nedidelė dalis (arkos viršus) atidengta tranšėjoje. Arkos plotis yra 0,9 m (mūryta per 2 su puse plytos), aukštis – 0,25 m (pav. 10). Atlikus tik nedidelės apimtys tyrimus, kuomet nekasti sluoksniai susiklostę ties ir po minėtomis struktūromis, lieka neaiškus šių statinių datavimas ir tikslesnė

12. Žmonių kaulų užkasimo vieta. D. Baltramiejūnaitės nuotr.

paskirtis. Galima paminėti, kad mūro vieta beveik idealiai tiktų 1737 m. Fiurstenhofo plane vaizduojamam pietiniam Arsenalo korpusui¹⁸ (pav. 11). Iki šiol jokių aiškesnių duomenų apie šį korpusą nežinoma, nors G. Striška, 2003 m. atlikęs archeologinius tyrimus 20 m į V nuo šios vietos, rastus mūrus taip pat hipotetiškai siejo su Fiurstenhofo plane vaizduojamu pietiniu korpusu¹⁹. Norint pagrįsti ar paneigti bet kokias 2017 m. atidengto mūro fragmento interpretacijas reikėtų išsamesnių tyrimų.

Toliau į R kastoje tranšėjos ir šurfo Nr. 2 dalyje suardyto maišyto tamsaus grunto sluoksnyje, 0,8 m gylyje nuo esamo paviršiaus, aptiktos sutręšusios medinės tvoros kuolų liekanos, o palei jos š pusę rasta žmonių kaulų sąvarta (pav. 12). Antropologiniais tyrimais nustatyta, kad šioje vietoje į vieną krūvą sumesti mažiausiai 13 žmonių skeletų dalys, priklausančios jauno amžiaus

vyrams. Tokie duomenys leidžia manyti, kad mirusieji gali būti siejami su kitais ŠV šlaite ir pašlaitėje (2003 m. ir kt. tyrimai) rastais XVII a. (?) palaidojimais, o jų perkėlimas – greičiausiai su XX a. pr. vykdytais intensyviais kalno tvarkymo darbais.

3. R ŠLAITO NUOŠLIAUŽOS

Grunto šliaužtys pažeidė ir du R šlaito plotus, kuriuose nukasant likusį paviršinį iki 0,6 m gruntą, buvo vykdomi archeologiniai žvalgymai – viso 616 m² (projekcijoje). Rytinis šlaitas buvo žalojamas ne tik pastaruoju metu. Žinoma, kad jau 1816–1817 m., susirūpinus rytinėje aikštelės pusėje stovėjusių pastatų avarine būkle, buvo atkreiptas dėmesys į Vilnelės skalaujamus rytinius šlaitus²⁰. 1895–1896 m., įrengus naują taką į kalną ir taip pažeidus jo stabilumą, slinktys taip pat ėmė grasinti šiam šlaitui²¹.

¹⁸ Planas su išsamiu aprašu publikuotas: VITKAUSKIENĖ B. R., 2016. *Vilniaus miesto planai*. Vilnius, p. 36–39.

¹⁹ STRIŠKA G., 2007. *Vilniaus pilies teritorija. Keleivinio keltuvo aikštelių Arsenalo kieme ir pilies kalne 2003 m. archeologinių tyrimų ataskaita I. LL, b. 4597*, p. 80.

²⁰ KITKAUSKAS N., 1989. *Vilniaus pily. Statyba ir architektūra*. Vilnius, p. 45.

²¹ VODZINSKAS E., 1960. *Vilniaus miesto Gedimino kalno geologiniai ir geomorfologiniai bruožai In: Geografinis metraštis, t. 3, p. 124.*

Gedimino kalno šlaitų tyrimai

13. Mūro liekanos PR šlaite. G. Grižo nuotr.

2017 m. žemiau takelio tvarkytuose šio šlaito plotuose užfiksuoti tik paviršinio dirvožemio, suslinkę sluoksniai ir vietomis galbūt dirbtinai juodžemiu užpildytos paviršinės įdubos. Jokių archeologinių struktūrų aptikta nebuvo.

14. Laiptų fragmentas P šlaite tirtame šurfe Nr. 6. D. Baltramiejūnaitės nuotr.

PIETINIO ŠLAITO TYRIMAI

Nuoslankos ar menkesni grunto judėjimo procesai paveikė nemažą PR šlaito dalį – čia žvalgomieji tyrimai ir žvalgymai vykdyti 1842 m² plote. P šlaite, nuo seno susiformavusioje šlaito įduboje, 2 šurfai (2x6 m dydžio, viso 24 m²) buvo tiriami ruošiantis tvirtinimo darbams. Į V nuo įdubos, PV šlaite nuošliauža pažeidė savotišką reljefo gūbrį – jo vietoje tvarkytas ir žvalgytas 1164 m² plotas (pav. 2).

PR šlaitas labai status, viršuje padengtas smėlingais plonais, žemyn storėjančiais deliuviniais ir vietomis – supiltiniais sluoksniais. ŠR žvalgyto ploto kampe aptiktos akmenų mūro liekanos (pav. 13). Išlikęs mūrinės sienos padas formuotas iš įvairaus dydžio riedulių, rištų kalkiniu skiediniu. Iki 1,2 m pločio siekęs sienos pamatas statytas kampu. Viena jos atšaka, kurios atidengtas ilgis siekia 4,3 m, orientuota ŠV–PR kryptimi. Kita,

15. 1938 m. J. Kamarausko Aukštutinės pilies plano fragmentas su vaizduojamu taku ir laiptais. Lietuvos dailės muziejus.

nuo pirmosios pasukta stačių kampų PV link, yra plonesnė ir jos išlikęs ilgis siekia 7,5 m. Pastarasis sienos fragmentas, sprendžiant apie jo paviršiuje rastas cementinio skiedinio liekanas, buvo taisytas XX a., greičiausiai pirmoje jo pusėje²². Mūro akmenys buvo matomi žemės paviršiuje, o tai, kad jo išlikęs tik pamatas, leidžia manyti, kad didelė mūro dalis nugriuvusi. Architektūriniai duomenys leido iškelti hipotezę, kad ši siena – vienas ankstyvesnių kalno mūro statybos pavyzdžių, galbūt sietina su fachtverkine statyba²³. Dviem kalno šlaitais besileidusias Aukštutinės pilies sienas, statytas medžio – mūro maniera, minėjo 1413 m. Vilniuje lankęsis flamandų keliautojas Žiliberas de Lanua (Guillebert de Lannoy)²⁴.

ŠV žvalgyto ploto pakraštyje, taip pat P šlaite apačioje kastame 2x6 m dydžio šurfe aptiktos akmeninių, į kalvos viršų vedusių laiptų liekanos (pav. 14). Laiptai dėlioti iš apskaldytų riedulių, formuojant iki 2 m pločio lygiais paviršiais pakopas, kurių kraštai aprėminti pusiau skeltais šonu guldytomis akmenimis. Šie laiptai siejami su XIX a. pab.–XX a. pr. kalno šlaitų tvarkymu ir kalno pritaikymu visuomenės poreikiams. Takas su akmeninėmis laiptų pakopomis vaizduojamas J. Kama-

rausko 1938 m. akvarele tapytame plane (pav. 15).

Tame pat šurfe žemiau laiptų susiformavęs storesnis nei 2,5 m nevienalytis griuvenų sluoksnis – su akmenų sankaupomis bei rausvais plytgaliais. Šiuose sluoksniuose rasta ne tik XIV a. skiriamų dirbinių (pvz. arbaletų strėlės antgalių), bet ir muškietų kulkų, kurios gali būti datuojamos XVII–XIX a. Tikėtina, kad šie sluoksniai susiklostė griūnant aikštelėje stovėjusiam pietiniam bokštui. Šis, nors ir labai apgriuvęs, vaizduojamas Smuglevičiaus paveiksluose (pav. 16), o XIX a. pr. ikonografiniuose šaltiniuose jo likę tik pamatai. Taigi gali būti, kad stambi pietinio bokšto griūtis vyko pačioje XVIII a. pab. ar XIX a. pr. Tuomet stori griuvenų sluoksniai slinkdami kartu su šlaito žemėmis, susikaupė apačioje, taip suformuodami savotišką reljefą aiškiai matomą terasą²⁵. Tuo tarpu po pietiniu bokštu buvusio šlaito viršuje atsirado ir minėta įduba.

Į V už įdubos žvalgytame plote geologiniai sluoksniai pasiekti labai negiliai, vidutiniškai 0,5 m gylyje. Tik pačioje tvarkyto ploto apačioje, kur dirvožemis siekia ir 1 m, gilesnė stratigrafija lieka neaiški (kasta tik iki projekcinio gylio). Jokių archeologinių struktūrų šioje vietoje nerasta.

²² ZILINSKAS R., 2018. Op cit., p. 14.

²³ Ten pat, p. 15.

²⁴ JURGINIS J., ŠIDLAUSKAS A., 1988. Dvi Žilibero de Lanua kelionės į Lietuvą. In: *Kraštas ir žmonės. Lietuvos geografiniai ir etnografiniai aprašymai (XIV–XIX a.)*, Vilnius, p. 49–52.

²⁵ VODZINSKAS E., 1960, op. cit. p. 1244.

16. Muškieto kulku liejimo replės, XVII–XIX a. D. Baltramiejūnaitės nuotr.

leistų šį kapą sieti su XX a. Pasauliniais karais. Vakarinio šlaito apačioje tirti ir du šurfai (bendras plotas 13 m²). Abiejuose fiksuoti deliuviniai, vietomis XX a. stipriai suardyti sluoksniai. Šurfe Nr. 9 rastas suardytas kapas, kurį greičiausiai galima sieti su aukščiau aprašytais ŠV šlaito palaidojimais.

RADINIAI²⁶

Tvarkybos darbų metu visas nuo šlaitų nukastas gruntas buvo vežamas į specialiai įrengtą aikštelę. Remiantis archeologinių žvalgymų projektu visas šis gruntas buvo sijojamas ar peržiūrimas naudojant metalo detektorius, didelės traukos magnetus. Šiuo būdu, neskaitant gausių šiuolaikinių statybinių buitinių ar kt. šiukšlių, buvo išrinkti įvairius laikotarpius atspindintys archeologiniai radiniai. Juos galima suskirstyti į tokias pagrindines grupes: architektūrinės deta-

VAKARINIO ŠLAITO TYRIMAI

Paviršinio grunto slinktis pažeidė ir PV–V šlaitų sandūrą. Šioje vietoje vykdant archeologinius žvalgymus tvarkytas 270 m² plotas. Įdomi šlaito viduryje, ties 114 m ir aukštesnėmis absolūtinėmis izohipsėmis susiformavusi terasa – juodžemio įgilėjimas, kurio apačia lygaus horizontalaus paviršiaus (pav. 17). Kadangi aukščiau nekasta, terasos plotis nenustatytas. Lieka neaiškios ir jo susiformavimo aplinkybės. Žemiau, suslinkusiame paviršiniame dirvožemio sluoksnyje, aptikti apardyti žmogaus griaučiai, suslinkę šlaito griūties metu. Iš likusios padėties, galima manyti, kad mirusysis buvo palaidotas sulenktomis kojomis. Slinkusiame grunte, griaučių aplinkoje, rastos aprangos detalės

17. Trisparnis antgalis, V–VI a. D. Baltramiejūnaitės nuotr.

18. Lanko strėlių antgaliai XIV a. D. Baltramiejūnaitės nuotr.

lės, buities reikmenys ir darbo įrankiai, šaudmenys, monetos, aprangos detalės, identifikaciniai atributai ir kt.

Architektūrinėms detalėms skiriami įvairių laikotarpių statinių elementai: plytos, čerpės, koliai, taip pat tokie metalo dirbiniai kaip vinys, kilpvinės, rakinimo mechanizmai ir pan. Nemažai šio tipo radinių, datuojamų XV–XVII a., buvo ŠV šlaite rastų mūrų liekanų aplinkoje ir jie gali būti siejami su kalno aikštelės Š pakraštyje stovėjusiu ir griuvusiu statiniu (spėjamu bokštu).

Šioje, o taip pat ir kitose šlaitų vietose aptikta ir įvairių įrankių bei buities reikmenų. Buities reikmenims skiriami stiklinių, keramikinių indų fragmentai. Pastarieji, priklausantys XIV–XIX a., yra labai įvairūs – apžiesti, bangelėmis ir linijomis ornamentuoti, ar vėlesni be ornamento, taip pat žiesti, dažnai dengti ruda, žalia glazūromis, porceliano ir kt. indai. Įrankiams skiriami peiliai, kaltai, replės ar pan. Įdomus XVII–XIX a. radinys – replės muškietų kulkoms lieti (pav. 16).

Skirtingų laikotarpių šaudmenys – viena gau-

19. Arbaletų strėlių antgaliai XIV a. D. Baltramiejūnaitės nuotr.

²⁶ Radinių identifikavimo prisidėjo Lietuvos nacionalinio muziejaus Viduramžių archeologijos skyriaus specialistai Skaistė Ardavičiūtė, Kęstutis Katalynas bei Valdas Steponaitis bei to paties muziejaus Numizmatikos skyriaus numizmatas Eduardas Remecas. Visiems jiems nuoširdi padėka.

Gedimino kalno šlaitų tyrimai

20. XIV a. pab. Jogailos moneta. E. Remeco nuotr.

²⁷ Plačiau šie antgaliai ir jų priklausomybė aptarti skirtingų tyrėjų darbuose: ЛУХТАН А. Война V века в Литве In: *Гістарычна археалагічны зборнік*. 11. Мінск, 1997, p. 15-20; KAZAKEVIČIUS V. *Geležies amžiaus strėlės Lietuvoje II-XIII/XIII a.* Vilnius, 2004 (p. 28-39) BITNER – WROBLEWSKA A., KONTNY B. *Controversy about three-leaf arrowheads from Lithuania In: Archaeologia Litwana*. 7. Vilnius, 2006, p. 104-122;

²⁸ Prieiga per internetą: http://lithuania.jkaptein.nl/ww1_03.html (žiūrėta 2019 04 14).

21. Signetinis žiedas. D. Baltramiejūnaitės nuotr.

siausių radinių grupių. Ankstyviausiems galima skirti I t-mečio vid. datuojamus trisparnius lanko strėlių antgalius (pav. 17). Tokių antgalių aptinkama ir kituose archeologijos objektuose – manoma, kad jie atspindi konfliktiškus susidūrimus su Lietuvos teritoriją pasiekusiomis klajoklių gentimis²⁶. Visgi daugiau antgalių nuo lanko ir arbaletų strėlių kalno šlaituose liko iš kovų su kryžiuočiais laikotarpio (pav. 18, pav. 19). Šiam ar kiek vėlesniam laikui skiriami ir akmeniniai sviediniai, kurių du rasti griuvusių mūrų aplinkoje ŠV šlaite. Dar vėlesnę kalno istoriją atspindi

muškietų kulkų gausa, patrankų degikliai, šoviniai ir t.t.

Taip pat gausi numizmatinė kolekcija. Šlaituose rasta ir ankstyviausių lietuviškų pinigėlių ir vėlyviausių, Lietuvoje dabar naudojamų, monetų pavyzdžių – euro centų. Ankstyviausiems skiriami galbūt iš monetų lobio į tranšėją Š šlaite patekę XIV a. pab. pinigėliai – du Jogailos denarai (~1390–1392), kurių vienas buvo sulipęs su Lenkijos Semovito IV? sidabrine moneta²⁷ (pav. 20).

Aprangos detalėms skiriamos gausios sagos, pavienės segės, sagtys, žiedai, kabučiai, taip pat su raitelio apranga siejami dirbiniai. Dauguma šios grupės radinių yra skiriami naujesiems laikams, tik pavieniai – ankstyvesni. Įdomus ir išskirtinis signetinis žiedas su heraldiniu skydu ir monograma „M W W“ (pav. 21).

Identifikaciniams radiniams skiriamos prekių plombos, įvairūs pareigybiniai ženkleliai ir žetonai. Dauguma šių radinių gali būti siejami su XX a. karais. Š šlaito tranšėjoje rastas 29 I Pasaulinio karo vokiečių 44-ojo pėstininkų dalinio karių identifikacinių žetonų „lobis“ (pav. 22). Šis dalinys priklausė III brigadai, kuri buvo II-jo diviziono dalis, sudariusi dalį 10-osios vokiečių armijos²⁸. Ši armija buvo pagrindinė kovose dėl Vilniaus. Kaip ir kodėl nepanaudo-

22. I PK Vokietijos karių identifikaciniai žetonai. G. Grižo nuotr.

23. II PK Vokietijos karių I laipsnio ženklas už 5 ar daugiau sužeidimų. D. Baltramiejūnaitės nuotr.

ti žetonai atsidūrė Gedimino kalno teritorijoje kol kas lieka neaišku. II Pasaulinį karą mena dar vienas identifikacinis radinys – nacistinės Vokietijos karių I laipsnio ženklas už 5 ar daugiau sužeidimų (pav. 23).

Vykdam tyrimus šlaituose rasta ir kitų, išskirtinių dirbinių. Vienas tokių dirbinių, unikalių Lietuvos mastu – Limožo dirbtuvėse (C. Prancūzija) gamintas relikvijoriaus apkalas (pav. 24). Dirbi-

nys dekoruotas duobelinio emaliavimo technika. Tokia technika ir stilistika identiška XIII a. pr. šios dirbtuvės gaminiams²⁹. Limožo dirbtuvės – nuo XII a. reikšmingiausias emaliavimo centras Europoje viduramžiais, tačiau kaip, kada ir kokių tikslu relikvijorius pasiekė Vilnių nėra aišku – bet kokias interpretacijas sunkina aiškaus konteksto nebuvimas.

24. Limožo relikvijoriaus apkalas, XIII a. D. Baltramiejūnaitės nuotr.

²⁹ O'NEILL J. P., 1996. *Enamels of Limoges : 1100-1350*. New York.

Vilniaus Aukštutinės pilies vakarinio bokšto prieigų tyrimai

1. Vandentiekio ir nuotekų vamzdyno tranšėjos vieta šalia Gedimino kalno vakarinio bokšto 2018 m. G. Grižo nuotr.

¹ Statytojas – Lietuvos nacionalinis muziejus, rangovas – UAB „Rekreacinė statyba“;

² TEBELŠKIS P. Elektros kabelio tiesimo Gedimino kalno šlaitu archeologinės priežiūros darbų ataskaita. LIIR F.1, b. 473.

Vykdamas tvarkybos darbus Gedimino kalno aikštelėje 2018 m. spalio mėn., kartu buvo atliekami ir archeologiniai tyrimai šalia V pilies bokšto renovuojamų nuotekų ir vandentiekio tinklų vietoje.¹ Tyrimų tikslas – užfiksuoti ir iš-tirti archeologinio pobūdžio vertybes vykdant žemės judinimo darbus, fiksuoti stratigrafią, surinkti archeologiškai vertingus radinius.

Iki šiol įvairaus pobūdžio ir apimčių archeologiniai tyrimai vykdyti įvairiose Vilniaus piliavietės, vad. Gedimino kalnu, Pilies kalnu, Aukštutine ir Žemutine pilimi (u.k. 141) vietose. Šiuo atveju aktualiausi yra arčiausiai projektuojamų darbų vietų vykdyti tyrimai, kuriuos vykdė P. Tebelškis (1977 m.) ir G. Rackevičius (1995 m.). 1977 m. buvo atliekami archeologinės priežiūros darbai elektros ir telefonų kabelių tranšėjų vietose (vad. P. Tebelškis). Plačiau verta apžvelgti 28 m ilgio atkarpos tyrimus šalia bokšto. Čia, 4 m ilgio atkarpoje nuo tranšėjos pradžios, po žvyro sluoks-

niu 0,5–0,6 m gylyje atidengtas stambių griuvenų sluoksnis. 2 m atstumu nuo V bokšto sienos griuvenų sluoksnyje aptiktas vertikaliai stovintis rąstas (pastolių liekanų dalis). Minėtas griuvenų sluoksnis tęsiasi iki 1,4 m ilgio, jame rasti du sviediniai, profiliuotų plytų, šovinių gilzių, neaiškios paskirties metalo nuolaužų. Toliau nuo bokšto fiksuotas ne toks intensyvus griuvenų sluoksnis. Pradedant šeštuoju tranšėjos metru aptiktas smulkių griuvenų sluoksnis bei tamsių žemių sluoksnis, kurio storis 0,05–0,4 m. Giliau aptiktas tamsios žemės sluoksnis. Tarp 14 ir 23 metro sluoksnis perkastas. Autorius kultūrinį sluoksnį pagal surastas keramikos šukes datavo XV–XVI a. Nuo 0,9 m gylio fiksuotas rusvos spalvos smėlis – įžemis.²

2. Archeologinių tyrimų situacijos planas. Sudarė L. Tamulynas ant G. Grižo aerofotnuotraukos.

1995 m. vykdant archeologinius žvalgymus (vad. G. Rackevičius) Pilies kalno aikštelėje ŠV dalyje buvo iškastas vienas griovys ir trys šuliniai (įrengiant fekalinės kanalizacijos ir vandentiekio tinklus). Šulinys Nr. 1 tirtas iki 1,3 m gylio. Čia nuo 1,18–1,3 m gylio atidengtas juosvos žemės sluoksnis su 9 keramikos šukėmis, 7 molio tinklo fragmentais. Pagal rastus fragmentiškus šukės datuojamos XIV–XV a. pr. Molio tinkas sietinas su medinės pilies laikotarpiu, iki XIII a. pab. Taip pat nustatyta, jog pirminis žemės paviršius ties vakariniu bokštu buvo gerokai žemiau (pav. 3). Kasant griovį prie šulinio Nr. 1 aptiktas griuvenų sluoksnis, kuris, anot autoriaus, supiltas XVII a.

vid. sugriovimo metu, ar net vėliau, valant gotikinių rūmų liekanas. Čia rasta XIV a. pab. – XV a. pr. radinių, tokių kaip keramikinio puodo kaklelio fragmentas, žaliai glazūruotų ir neglazūruotų lovinių čerpių fragmentų (pav. 7), akmeninių sviedinių nuolaužų. Šulinio Nr.2 vietoje nuo 0,6 iki 1,15 m gylio atidengtas pilkos spalvos sluoksnis, kuriame aptikta keramikų indų šukių, plokštinės čerpės fragmentas. Čia rastos dvi plonasienės keramikos šukės būdingos XVI a. vid. – XVII a. pirmosios pusės importiniams indams. Šulinys Nr. 3 vietoje iki 1 m gylio fiksuoti suardyti sluoksniai su betono fragmentais atliekant ankstesnius tvarkybos darbus. Nuo 1 iki

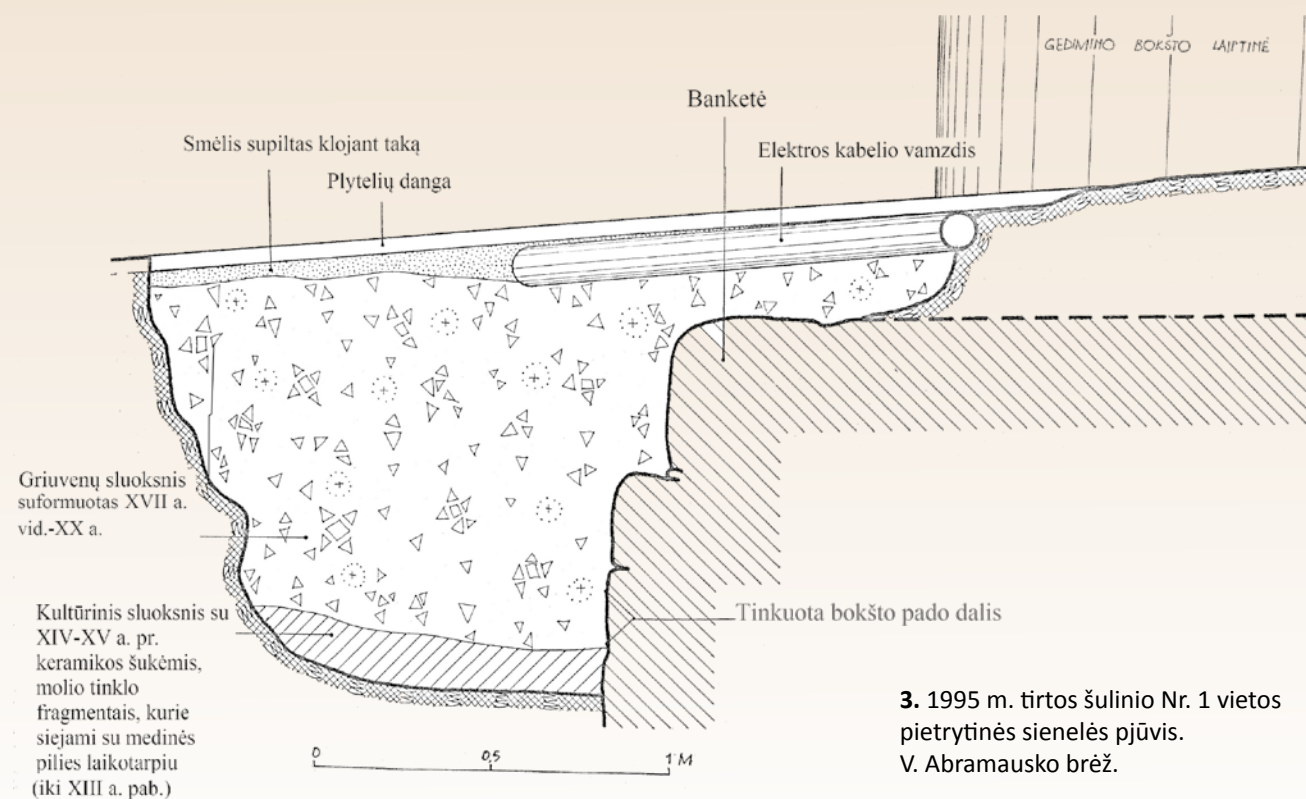
Vilniaus Aukštutinės pilies vakarinio bokšto prieigų tyrimai

³ RACKEVIČIUS G.
Vilniaus aukštutinė pilis.
Archeologinių tyrimų
ataskaita 1995. LIIR F.1, b.
2458.

1,25 m gylio atidengtas pilkos žemės sluoksnis su degėsių tarpais, keliomis šukėmis, tačiau dėl jų fragmentiškumo – sluoksnis nedatuotas. Nuo 1,25–1,65 m gylio aptiktas rudai pilkas sluoksnis su XIV–XVI a. radiniais – neglazūrotų keramikinių indų šukės, trys žaliai glazūroti čerpių fragmentai.³

2018 m. vykdytų tyrimų metu kalno aikštelės ŠV dalyje, ties V bokštu, buvo atkasami ir demontuojami senieji (XX a. pab.) vandentiekio ir nuotekų tinklai, paklojami nauji vandentiekio, nuotekų šalinimo vamzdynai. Tirtos vietos paviršius dengtas akmeniniu grindiniu, nuo ŠR dalies kylantis link vakarinio bokšto nuo H_{abs} 136,3 iki 139,5 m. Darbų metu nukasant perkastus sluoksnius buvo vykdomi archeologiniai žvalgymai (žemės buvo kasamos rankiniu būdu), o netirtose/neperkastose vietose buvo vykdomi detalieji archeologiniai tyrimai

ištiriant aptiktas archeologines vertybes. PV tirtos tranšėjos galas ribosi su vakarinio bokšto pamatu, ŠR tranšėjos galas – su esančiu šuliniu (1995 m. G. Rackevičiaus tirtas šulnys Nr. 3). Viso tyrimų metu iki projekcinio gylio ištirtas 30 m² dydžio plotas. Paminėta, jog pradėjus kasimo darbus paaiškėjo, kad esantys vamzdynai kloti vienas šalia kito, vietomis dengiantys vienas kitą, neatitinkantys jų nužymėjimo topografiniuose planuose. Pradėjus tyrimus pirma buvo nuiminėjamas akmenų grindinys ir po juo esantys skaldos sluoksniai (bendras jų storis – iki 25 cm). Po minėtais sluoksniais nuo tirtos plotas pradžios ŠR dalyje fiksuotas tik piltinis gruntas – žvyras/smėlis, kuris tęsiasi link pilies bokšto apie 16 m ilgio atkarpoje. Tranšėjos 6-ame metre, PR pjūvyje atidengtas buvusio medžio kamieno fragmentas (45 cm pločio, 110 cm aukščio). Bendrai, šioje atkarpoje įsigilinta iki 1,2–1,4 m gylio

3. 1995 m. tirtos šulinio Nr. 1 vietos pietrytinės sienelės pjūvis. V. Abramausko brėž.

4. 2018 m. tranšėja su atidengtu XIV–XV a. kultūriniu sluoksniu. R. Šiaulinsko nuotr.

(H_{abs} 134,9–137,2 m). Siekiant patikrinti esamus sluoksnius 11-ame tranšėjos metre buvo iškastas kasynys iki 1,9 m gylio (H_{abs} 135,6) – fiksuotas toks pat piltinis žvyro/smėlio gruntas. Minėtoje atkarpoje jokių struktūrų ar archeologinių radinių neaptikta, fiksuoti greičiausiai XX a. pab. datuojami piltiniai sluoksniai.

Tęsiant tyrimus nuo 17-o metro iki bokšto fiksuota kiek kitokia stratigrafija. ŠV tranšėjos dalyje fiksuoti XX a. pab. pilki/rudi sluoksniai su pavienėmis griuvenomis sluoksniais, susidarę tiesiant komunikacijas. Jų storis siekia iki 70 cm. PR tranšėjos dalyje po 20–25 cm akmenų grindinio ir skaldos sluoksniu atidengtas pirminis XX a. pab.–XX a. pr. (?) žemės paviršiaus sluoksnis, kurio storis 10 cm, jis tęsiasi apie 5 m į bokšto pusę, o nuo 25-o metro prasideda pulto geltono smėlio/žvyro tarp sluoksnis, kuris tęsiasi apie 3 m į bokšto pusę (storis 10 cm). Po minėtais sluoksniais atidengtas griuvenų sluoksnis, kuris ryškesnis PR pjūvyje, ŠV tranšėjos dalyje šis sluoksnis fiksuotas po esamomis komunikacijos, dalinai nukastas arba perkastas ankstesnių tyrimų metu – jo storis

30 cm. PR dalyje griuvenų sluoksnis netolygus, jo storis siekia nuo 10 iki 90 cm (ŠR-PV kryptimi, storėjantis į bokšto pusę). Griuvenų sluoksnyje rasta pavienių neglazūrotų lovinių ir plokštinių čerpių, figūrinių plytų fragmentų, kelios buitinės keramikos šukės (XV–XVII a.), tačiau didžiąją dalį radinių sudaro XX a. vid.–XX a. pab. metaliniai radiniai. Gilinantis toliau, po nevertingais kultūriniais sluoksniais, nuo 1,1–1,3 m gylio (H_{abs} nuo 137,8–138 m) atidengtas juodos spalvos kultūrinis sluoksnis, kuris tęsiasi link pilies bokšto. Kultūrinio sluoksnio paviršiuje fiksuoti keli objektai: 1,2–1,4 m gylyje (H_{abs} 137,8–137,6 m) fiksuota 18–24 cm diametro akmenų sandara, kuri ribojosi su sienelėmis ir galimai tęsiasi R-V kryptimi už tirtos plotą ribų; kiek toliau į bokšto pusę, 1,2 m gylyje (H_{abs} 139 m), atidengtas 0,75 m pločio perkasis, kuris orientuotas P-Š kryptimi. Preparuojant perkasimą, nustatyta, jog jis užpildytas rudų žemių su griuvenomis sluoksniu, tačiau jo datavimui jokių radinių neaptikta, perkasis įkastas po griuvenų sluoksniu, perkasi-
mo gylis – 64 cm. Įžemis pasiektas 1,6 m gylyje

Vilniaus Aukštutinės pilies vakarinio bokšto prieigų tyrimai

⁴ Makrobotaninių tyrimų rezultatai pateikiami pagal VŠĮ Archeologijos centrui pateiktą Vilniaus universiteto Bioarcheologijos tyrimų centro Archeobotanikos laboratorijos tyrimų ataskaitą, kurią parengė Auksė Rusteikytė.

Mėginys Nr. 1 (27-as metras, gylis 1,3-1,7 m)

Kultivuojami augalai	
Rūšis	Kiekis
<i>Panicum miliaceum</i> L. (Tikroji sora) grūdas	5
<i>Cerealia</i> sp. L. (Javai) grūdo fragmentai	3
<i>Secale cereale</i> L. (Sėjamasis rugys) grūdas	1
Laukiniai augalai	
<i>Rubus</i> sp. L. (Gervuogės gentis) sėkla	1
<i>Galium aparine</i> L. (Kibusis lipikas) sėkla	2

Mėginys Nr. 2. (24-as metras, gylis 1,3 m)

Kultivuojami augalai	
Rūšis	Kiekis
<i>Panicum miliaceum</i> L. (Tikroji sora) grūdas	8
<i>Triticum dicoccum/spelta</i> L. (Kvietys dvigrūdis/spelta) grūdas	1
<i>Cerealia</i> sp. L. (Javai) grūdo fragmentai	9
Laukiniai augalai	
<i>Fabaceae</i> (Pupinių šeimos) sėkla/sėklų fragmentai	1/6
<i>Galium aparine</i> L. (Kibusis lipikas) sėkla	1

Mėginys Nr. 3 (28-as metras, gylis 1,5 m)

Kultivuojami augalai	
Rūšis	Kiekis
<i>Panicum miliaceum</i> L. (Tikroji sora) grūdas	4
<i>Secale cereale</i> L. (Sėjamasis rugys) grūdas	1
cf. <i>Triticum dicoccum/spelta</i> L. (Kvietys dvigrūdis/spelta) grūdas	1
<i>Pisum sativum</i> L. (Sėjamasis žirnis) grūdas	1
<i>Cerealia</i> sp. L. (Javai) grūdo fragmentai	3
Laukiniai augalai	
<i>Galium aparine</i> L. (Kibusis lipikas) sėkla	2
Kitų laukinių augalų sėklos	1

5. Makrobotanikos tyrimų lentelė. Tyrėja A. Rusteikytė.

(H_{abs} 137,5 m). Tiriant kultūrinį sluoksnį, kurios storis siekė iki 30–50 cm, rasta nemažai smulkių keramikos šukių, dėl kurių fragmentiško sunku nustatyti jų tikslesnį datavimą, tačiau aptikta ir išskirtinų stambių, ornamentuotų keramikos šukių su voleliu, kurios datuojamos XIV–XV a. (pav. 8) Tame pačiame sluoksnyje rasta ir grublėtos keramikos, apdirbto titnago, gyvulių kaulų ir jų fragmentų, žuvų žvynų ir kaulų liekanų, metalinių dirbinių tokių kaip įmovinis ir įtveriamasis arba leto strėlės antgalis, šakutės, žaslių ir pentinų dalys. Iš kultūrinio sluoksnio paimti mėginiai makrobotaniniams tyrimams. Juose aptikta ir kultivuojamų ir laukinių augalų sėklų⁴ (pav. 5). Griuvėnų sluoksnio apačios ir juodo kultūrinio sluoksnio viršaus sandūroje aptikta žirgo/raitelio aprangos dalys aptiktos. Įžemis (geltonas smėlis) pasiektas 1,5–1,7 m gylyje. Įžemio paviršiuje, 24-ame kvadrante, fiksuota apvali juoda dėmė (stulpavietė?), 8x8 cm dydžio, užpildyta juoda žeme be radinių, gylis 11 cm.

Tęsiant tyrimus šalia pilies bokšto, paskutiniame metre, 0,4–0,7 m gylyje, apie 2x0,5–1 m dydžio plote, atidengtas bokšto pamatų išplatinimas – banketė, sudaryta iš stambių lauko riedulių tarpus užpildant skiediniu ir plytų nuolaužomis. Įžemyje, 1,4 m gylyje, H_{abs} 137,9 m, išryškėjo perkasis šalia bokšto pamatų (0,5–0,7 m ilgio, 0,4 m pločio), užpildytas pilka žeme su griuvenomis. Perkasi be kelių vėlyvų radinių aptikta ir XIV–XV a. šukių, gyvulių kaulų fragmentų, gilzės dalis. Perkasi dugnas pasiektas 2,3 m gylyje (H_{abs} 137 m), tačiau atidengtos pamatų banketės apačia nepasiekta. Baigus detaliuosius tyri-

6. XIII–XIV a. strėlių antgaliai, rasti kultūriniame sluoksnyje 2018 m. M. Žekaitės nuotr.

mus buvo atlikti žvalgymai demontuojant prie bokšto esantį šulinį (iki 1 m² dydžio plote, iki 0,6 m gylio). 0,8 m gylyje tirta ploto ŠV pjūvyje atidengtos medinės lentos, ant kurių greičiausiai buvo statomas įrengtas šulinys.

TYRIMŲ APIBENDRINIMAS

2018 m. atlikti archeologiniai žvalgymai renovuojamų vandentiekio ir nuotekų vamzdinių

vietoje. Žvalgyta tranšėja, kurios ilgis – 28 m, o plotas – 31 m². Fiksuotas kultūrinis sluoksnis, surinkti radiniai datuojami nuo I tūkst. pirmos pusės. Iš XIV a. datuojamo kultūrinio sluoksnio horizonto paimti mėginiai archeobotaniniams ir archeozoologiniams tyrimams, identifikuotos kultivuojamų ir laukinių augalų sėklos.

7. Čerpių fragmentai, rasti 1995 m. žvalgymų metu. Valdovų rūmų fondai. M. Žekaitės nuotr.

8. 2018 m. tyrimų metu rasti XIV–XV a. keramikinių indų šukės. M. Žekaitės nuotr.

